

Valerija Barada – Blanka Čop – Mirjana Kučer

Žene u ruralnim područjima Dalmacije Nevidljivo polje svijeta rada?

Autorice
Valerija Barada
Blanka Čop
Mirjana Kučer

Nakladnik
Domine, Split

Recenzentice
dr. sc. Irena Ateljević
prof. dr. sc. Branka Galić

Lektorica
Tatjana Marjanović

Dizajn i grafička obrada
Letrafix d.o.o. Split

Tisak
Letrafix d.o.o. Split

Naklada
600 primjeraka

Godina i mjesto izdavanja
Split, 2011.

Copyright © 2011. Sva autorska prava pridržana. Nijedan dio ove knjige ne smije se reproducirati ni prenositi ni u kakvom obliku niti ikakvim sredstvima elektroničkim ili mehaničkim, fotokopiranjem, snimanjem ili umnažanjem u bilo kojem informatičkom sustavu za pohranjivanje i korištenje bez prethodne suglasnosti vlasnica prava

Valerija Barada – Blanka Čop – Mirjana Kučer

Žene u ruralnim područjima Dalmacije

Nevidljivo polje svijeta rada?

(izvještaj istraživanja)

Split, 2011.

SADRŽAJ

1. PREDGOVOR	5
2. KONTEKST ISTRAŽIVANJA	7
2.1. Zaposlenost žena u ruralnim područjima.....	7
2.2. Normativni okvir.....	12
2.3. Položaj žena u društvu u Hrvatskoj.....	15
2.3.1. Statistički pokazatelji.....	16
2.3.1.1. Stanovništvo.....	16
2.3.1.2. Obrazovanje.....	17
2.3.1.3. Svijet rada i nezaposlenost.....	17
2.3.2. Dosadašnja relevantna istraživanja položaja žena u društvu.....	19
2.4. Teorijski okvir.....	23
2.5. Zaključak poglavlja.....	27
3. REZULTATI ISTRAŽIVANJA	29
3.1. Osobna biografija.....	30
3.2. Radna svakodnevnica.....	38
3.3. Socijalni servisi i socijalna uključenost.....	51
3.4. Odnos prema položaju žena.....	54
3.5. Zaključak poglavlja.....	59
4. ZAKLJUČAK I PREPORUKE	61
5. POPIS LITERATURE I IZVORA	63
6. PRILOZI	67
6.1. Ruralne žene u nacionalnim politikama za ravnopravnost spolova Republike Hrvatske.....	67
6.2. Istraživački proces i metodologija.....	70
6.3. Protokol intervjua	75
6.4. Popis sugovornica	76
6.5. Izjava suglasnosti o sudjelovanju u istraživanju.....	78
6.6. Osvrt intervjuistica. Vlastita pozicija u procesu intervjuiranja.....	79
7. SAŽETAK	81
SUMMARY	83
Bilješka o autoricama	85

1. PREDGOVOR

Izvještaj o istraživanju kojim se propituje zaposlenost žena u ruralnim područjima Splitsko-dalmatinske županije jedan je od rezultata projekta *Žene na tržištu rada – problem ili prilika* provedenog tijekom 2011. godine. Cjelokupni projekt realiziran je u partnerstvu feminističke organizacije Domine, kao nositeljice projekta, te Hrvatskog zavoda za zapošljavanje – Područne službe u Splitu i Hrvatske udruge poslodavaca – Regionalnog ureda Split. Projekt je financiran sredstvima pretpripravnih fondova Europske Unije programa IPA IV – Razvoj ljudskih potencijala. Glavni cilj projekta bio je stvoriti pretpostavke za razvoj novih modela zapošljavanja i kreiranje politike zapošljavanja na području Splitsko-dalmatinske županije. Istraživanje, čiji su rezultati prikazani u ovoj publikaciji, koncentrirano je na pitanje zaposlenosti žena u ruralnim područjima Dalmacije, odnosno Splitsko-dalmatinske županije.

Potreba za istraživanjem nastala je iz činjenice da su žene u ruralnim područjima Republike Hrvatske, pa tako i Splitsko-dalmatinske županije, zanemarene. Unatoč preuzetim ciljevima Pekinške deklaracije i Platforme za djelovanje u hrvatskim su mjerama i politikama koje se bave pitanjem žena i poštivanjem i zaštitom njihovih prava ruralne žene ostale nevidljive. Mora se priznati da je situacija donekle promijenjena uvođenjem obilježavanja Svjetskog dana seoske žene u pretposljednjoj Nacionalnoj politici za promicanje ravnopravnosti spolova. Doduše, radi se o jednoj jedinoj mjeri i to u području ljudskih prava žena.

Nesumjerljivo sa zastupljenošću u javnim politikama, u Hrvatskoj ipak veliki broj žena živi baš u ruralnim područjima. Područje rada i zaposlenosti u ruralnim područjima, pa i sama ruralna područja, nedovoljno su istraženi i tek odnedavna u fokusu interesa javnih politika. Aktualne mjere i projekti poticanja zapošljavanja ne prepoznaju ruralnu ili seosku ženu kao posebnu društvenu skupinu koja je u riziku od socijalne isključenosti i opterećena problemom nezaposlenosti. Ruralne žene nisu konkretnije obuhvaćene javnim razvojnim politikama, a njihov je rad uglavnom nevidljiv i neverificiran. Na ruralnom području dominiraju tradicionalna podjela rodni uloga i snažno izražene patrijarhalne vrijednosti, što ruralne žene kao posebnu društvenu kategoriju čini višestruko diskriminiranima i daleko od mehanizama provedbe rodno osviještene politike. Na svojevrsan način ovaj izvještaj istraživanja potvrđuje vidljive i nevidljive diskriminacijske prakse prema ruralnim ženama.

S namjerom utvrđivanja životnih i radnih prilika ruralnih žena, istraživanje su provele Valerija Barada s Odjela za sociologiju Sveučilišta u Zadru te Mirjana Kučer i Blanka Čop iz udruge Domine. Uz pregled normativnog okvira i javnih politika, oslikan je demografski, obrazovni i radni položaj žena u hrvatskom društvu. Okosnicu istraživanja čine intervjui s 15 ruralnih žena Splitsko-dalmatinske županije koje žive na otocima, priobalnom pojasu i zaobalnim područjima. Upravo zbog njihove nevidljivosti u državnim politikama ovim se istraživanjem direktnim razgovorom sa ženama bilježi i objašnjava njihovo iskustvo života, rada i nezaposlenosti. Rezultati istraživanja izloženi u ovoj studiji ukazuju na to da je potrebno redefinirati pojmove ruralnih područja i zaposlenosti u ruralnim područjima, te jasnije odrediti pojam ruralne žene. Kako zaključci istraživanja pokazuju, uz sustavnije prikupljanje relevantnih podataka, mjere kojima bi se pokušalo promijeniti i poboljšati položaj nezaposlenih ruralnih žena morale bi u obzir uzeti strukturnu, lokalnu i osobnu razinu iskustava žena.

Split, studeni 2011.

2. KONTEKST ISTRAŽIVANJA

2.1. Zaposlenost žena u ruralnim područjima

Zaposlenost žena u ruralnim područjima relativno je nova tematika kojom se polako počinju baviti institucije, organizacije civilnog društva, te akademska zajednica putem istraživanja i projekata. Da bi se sustavno pristupilo temi, inicijalno je potrebno razmotriti pojmove ruralnosti, ruralnih područja, zaposlenosti, ruralne zaposlenosti te specifičnu društvenu kategoriju ruralnih žena ili žena u ruralnim područjima.

Jednostavnom negativnom definicijom ruralno se naizgled može odrediti kao ono što nije urbano. No, ostaje pitanje kako odrediti granicu između ruralnog i urbanog. Pri definiranju ruralnog područja (engl. *rural area*) koristi se administrativni kriterij, odnosno podjela zasnovana na administrativno–teritorijalnom upravljanju određenim područjima. Tako se razlika između ruralnih i urbanih područja temelji na teritorijalnoj podjeli kojom se općine kao manje administrativno–teritorijalne jedinice smatraju ruralnim, dok se gradovi smatraju urbanim područjima. Na temelju ovog kriterija prema popisu stanovništva 2001. od ukupnog stanovništva Republike Hrvatske (4.437.460), ruralnim se smatra 44% (1.971.005) stanovništva, dok se 55,6% (2.466.455) smatra urbanim stanovništvom.

Međutim, primjenom definicije međunarodne Organizacije za ekonomsku suradnju i razvoj (*Organization for Economic Co-operation and Development, OECD*) koja se koristi kao međunarodno priznati kriterij za razlikovanje ruralnih od urbanih područja, onda su podaci o odnosu ova dva tipa stanovništva u Republici Hrvatskoj (RH) nešto drugačiji. Definicija ruralnog područja OECD-a temelji se na gustoći naseljenosti stanovništva. Na lokalnoj razini (LUT 1/2 – općine i gradovi u RH) kao ruralna područja se klasificiraju prema pragu od 150 stanovnika po km², što znači da su područja na kojima živi manje od 150 stanovnika po km² ruralna. Na regionalnoj razini (NUTS 3 – županije u RH), s obzirom na udio stanovništva koji žive u ruralnim područjima OECD razlikuje tri skupine područja:

- a) pretežno ruralne regije – više od 50% stanovništva regije živi u lokalnim ruralnim područjima;
- b) značajno ruralne regije – 15% do 50% stanovništva regije živi u lokalnim ruralnim područjima;

- c) pretežno urbane regije – manje od 15% stanovništva regije živi u lokalnim ruralnim područjima.

Primjena kriterija OECD-a otkriva zanimljive procese. S obzirom na gustoću naseljenosti u jedinicama lokalne samouprave u županijama čak 91,6% ukupnog područja Republike Hrvatske klasificira se kao ruralno područje, dok je 8,4% područja urbano¹. Isto tako, 88,7% naselja smješteno je u ruralnim područjima, a 11,3% u urbanim područjima, s 35% stanovništva koje živi u 14 gradova s više od 30 000 stanovnika. Odnos ukupnog stanovništva koje živi u ruralnim i urbanim područjima razlikuje se tek u nekoliko postotaka. U ruralnim područjima živi 47,6% stanovništva, a u urbanim 52,4%. Splitsko-dalmatinska županija je prema navedenom izvoru značajno ruralna regija, budući da od 463.676 stanovnika 29,97% stanovništva živi u ruralnim lokalnim područjima. Obje su definicije, ona po administrativnom kriteriju i ona OECD-a, manjkave i nepotpune, jer ne uključuju specifičnosti ekonomskih, infrastrukturnih, društvenih, kulturnih i drugih bitnih elemenata ruralnih i urbanih područja. Takve definicijske nedostatke mogu otkloniti daljnja sociološka istraživanja ruralnih područja i sustavno prikupljanje podataka o karakteristikama života u ruralnim područjima.

U relevantnim dokumentima koji se bave problematikom zapošljavanja i stanja na tržištu rada ne postoji jedinstvena definicija i ujednačeni pristup određivanju pojmova zaposlenost, zaposlenje i zaposlenik. Zakon o radu (NN 149/2009 i 61/2011) pojam zaposlenik-ca koristi kao sinonime², no razlikuje pojam radnika i poslodavca. Tako je zaposlenik odnosno radnik ili radnica svaka fizička osoba koja u radnom odnosu obavlja određene poslove za poslodavca. Radni odnos pretpostavlja da poslodavac ima obvezu radniku dati posao, te mu za obavljeni rad isplatiti plaću, a radnik je obvezan prema uputama poslodavca, a u skladu s naravi i vrstom posla, isti osobno obavljati. Analogno tome, definicija radnog odnosa iz Zakona o radu mogla bi se primjeniti i na pojam zaposlenja, koji kao takav Zakon ne poznaje.

Međutim, prema Međunarodnoj organizaciji rada (*International Labour Organization*, ILO), čiju definiciju koristi i OECD, zaposlenje (radni odnos) može biti plaćeno (engl. *paid*

¹ Izvor: Strategija ruralnog razvoja RH 2008. – 2013., Vlada Republike Hrvatske; http://www.azrri.hr/fileadmin/dokumenti-download/STRATEGIJA_RR_2008-2013.pdf; posjećeno 12.10.2011.

² (1) Radnik-ca (zaposlenik-ca, uposlenik-ca, djelatnik-ca, namještenik-ca, službenik-ca ili drugi radnik-ca – u daljnjem tekstu: radnik) u smislu ovoga Zakona je fizička osoba koja u radnom odnosu obavlja određene poslove za poslodavca. (Pojam radnika i poslodavca; čl.2. Zakona o radu (NN149/2009 i 61/2011)).

employment) ili samozaposlenje (engl. *self-employment*). Zaposlenik ili zaposlenica, odnosno zaposlenici, su osobe koje su tijekom nekog određenog kratkog razdoblja kao što je jedan tjedan ili jedan dan:

- a) obavljale neki posao za plaću ili nadnicu u novčanim sredstvima ili za naknadu u naravi (robi ili uslugama);
- b) imaju formalnu vezu sa svojim poslom, ali nisu bile na poslu tijekom razdoblja o kojemu je riječ;
- c) obavljale su neki posao za dobit ili obiteljsku dobit u gotovini ili naravi (robi ili uslugama);
- d) bile su pri poduzeću kao što je trgovačko društvo, poljoprivredno gospodarstvo ili uslužni obrt, ali privremeno nisu bile na poslu tijekom referentnog razdoblja iz bilo kojeg razloga.

Nešto jednostavniju definiciju zaposlenih osoba donosi Državni zavod za statistiku prema kojem su zaposleni sve osobe koje su osnovale radni odnos s poslodavcem, na određeno ili neodređeno vrijeme, neovisno o duljini radnog vremena i vlasništvu pravne osobe. U zaposlene su uključeni i:

- a) pripravnici (vježbenici);
- b) osobe na porodnom dopustu, bolovanju i osobe koje su iz bilo kojeg razloga odsutne s posla do prekida radnog odnosa.

U zaposlene pripadaju i osobe koje rade u vlastitom trgovačkom društvu, poduzeću, obrtu ili slobodnoj profesiji³. Međutim, isti izvor daje i drugu, proširenu definiciju zaposlenih osoba, koja odgovara definiciji ILO-a, a prema kojoj su zaposlenici radno sposobno stanovništvo (osobe starije od 15 godina koje su u referentnom tjednu obavljale bilo kakav posao za novac ili su bile plaćene u naturi). U ovu bi kategoriju pripadale sve sljedeće kategorije:

- a) svi zaposlenici;
- b) samozaposlene osobe;
- c) članovi obitelji koji pomažu u poslovnom subjektu u vlasništvu člana obitelji (trgovačko društvo, poduzeće, obrt, slobodno zanimanje, poljoprivredno gospodarstvo) ili nekom drugom obliku obiteljske prerađivačke djelatnosti;

³ http://www.dzs.hr/Hrv_Eng/ljetopis/2003/metodologije/06_124_met.pdf ; posjećeno 07.10.2011.

d) osobe koje su radile za naknadu po ugovoru, za neposredno plaćanje u novcu ili naravi.

Krajnje pojednostavljeno, zaposlenje je svako obavljanje posla za sebe ili za drugoga koje je plaćeno ili u novcu ili u naravi, robom ili uslugama.

S obzirom na činjenicu da 50% svjetske populacije živi i radi u ruralnim područjima, a da je njihov rad nedovoljno vidljiv i na određeni način zapostavljen, ILO je razvio program za ruralnu zaposlenost (engl. *rural employment*). Pojam ruralne zaposlenosti, prema *Food and Agriculture Organization* (FAO) odnosi se na:

- a) bilo koju aktivnost, zanimanje, rad, posao ili uslugu za koju ruralne osobe dobiju naknadu u novcu ili naravi;
- b) za posao obavljen u zajednici ili obitelji;
- c) temeljem usmenog ili pismenog ugovora o najmu odnosno radu;
- d) bez obzira da li posao obavljaju samostalno ili za nekoga drugoga;
- e) bez obzira da li posao obavljaju na osnovu skraćenog ili punog radnog vremena, odnosno povremeno i prema prigodi.

Ruralna zaposlenost obuhvaća zaposlenost u poljoprivrednim djelatnostima (samozaposlenost ili rad za nadnicu u poljoprivrednom sektoru), kao i zaposlenost u djelatnostima koja nisu isključivo poljoprivredne⁴.

Prema podacima raznih međunarodnih organizacija u ruralnim su područjima posebno ugrožene žene i mladi. *UN Women*, nedavno uspostavljena organizacija pri Ujedinjenim narodima za rodnu ravnopravnost i osnaživanje žena, ističe kako ruralne žene (engl. *rural women*) doprinose napretku poljoprivrede i ruralnom razvoju, osiguravaju hranu i mogu doprinijeti smanjenju siromaštva u svojim zajednicama. U nekim dijelovima svijeta žene čine 70% poljoprivredne radne snage, a na svjetskoj razini 43%. Rodna nejednakost i ograničen pristup zdravstvenoj zaštiti, kreditnim linijama i obrazovanju postavljaju brojne izazove pred ruralne žene. Globalna kriza hrane i gospodarstva te klimatske promjene dodatno otežavaju situaciju. Procjena je da 60% gladnih u svijetu čine žene i djevojke, odnosno djevojčice. Prema istom izvoru ravnomyerna raspodjela poljoprivrednih resursa između žena i muškaraca smanjila bi broj gladnih u svijetu za 100 do 150 milijuna.

⁴ *Guidance on how to address rural employment and decent work concerns in FAO activities*. FAO, 2011; (Izvor: http://www.fao-ilo.org/fileadmin/user_upload/fao_ilo/pdf/RuralEmployment_leafletWEB.pdf; posjećeno 10.09.2011.)

S obzirom da Splitsko-dalmatinska županija definicijski spada u značajno ruralna područja, može se zaključiti da društvenoj kategoriji ruralnih žena pripada 15,28% stanovništva, odnosno da u ruralnim područjima Županije živi približno 70.870 žena. Većina njih nije evidentirana na Hrvatskom zavodu za zapošljavanje i nije u skupini stanovništva koja aktivno traži posao. Međutim, prema svim definicijama zaposlenosti i zaposlenih osoba, većina tih žena je zaposlena i doprinosi obitelji i zajednici. Njihov rad najčešće je nevidljiv, nedovoljno plaćen ili uopće nije plaćen, a često ni same nisu svjesne važnosti vlastite uloge za razvoj i održivost kako vlastite ruralne zajednice, tako i društva i gospodarstva u cjelini. Važnost redefiniranja položaja i uloge ruralne žene prepoznala je i Republika Hrvatska koja se ruralnom ženom bavi kroz dvije posljednje Nacionalne politike za ravnopravnost spolova, što se problematizira u sljedećem poglavlju.

2.2. Normativni okvir

Na položaj ruralnih žena koje čine posebnu društvenu kategoriju primjenjuju se svi opći međunarodni i nacionalni dokumenti kojima se reguliraju prava žena. Prepoznavši presudnu ulogu i doprinos ruralnih žena, Generalna Skupština UN-a usvojila je Rezoluciju 62/136, 18.12.2007. godine, kojom je ustanovljen Međunarodni dan ruralnih žena, u nas preveden kao Međunarodni dan seoske žene. Cilj je bio naglasiti važnost uloge ruralnih žena u proizvodnji hrane i borbi protiv siromaštva u svijetu. S obzirom na važnost ove problematike, Komisija za status žena (*Commission on the Status of Women*, CSW) svoje 56. zasjedanje u 2012. godini posvetit će osnaživanju ruralnih žena i njihovoj ulozi u smanjenju siromaštva i gladi te izazovima suvremenog razvoja, kao i razvijanju strategija koje vode ekonomskom osnaživanju ruralnih žena. Za očekivati je da će se ove mjere pozitivno odraziti na unapređenje i redefiniranje položaja ruralnih žena u Hrvatskoj, pa time i Dalmaciji.

Na nacionalnoj razini poštivanje i zaštita prava ruralnih žena osigurani su provedbom rodnog zakonodavstva Republike Hrvatske. Hrvatsko rodno zakonodavstvo podrazumijeva postojanje pravnog okvira za provedbu načela ravnopravnosti spolova s vertikalno i horizontalno usklađenim izvorima prava. Pravni okvir čini Ustav RH (iz 2001. godine), Konvencija o ukidanju svih oblika diskriminacije žena (*Convention on the Elimination of All Forms of Discrimination against Women*, CEDAW, 1991.), Europska konvencija za zaštitu ljudskih prava i temeljnih sloboda (1997.)⁵, Zakon o ravnopravnosti spolova (2008.), Zakon o zaštiti od nasilja u obitelji (2003.), Zakon o istospolnim zajednicama (2003.), Zakon o radu (2004.), Obiteljski zakon (2003.), Kazneni zakon (2003.), Zakon o suzbijanju diskriminacije (2008.) i Nacionalna politika za ravnopravnost spolova (2011.-2015.).

Međutim, pojmovima ruralna područja i ruralne žene država se bavi isključivo u okviru određenih strategija i politika kojima promiče ruralni razvoj ili ravnopravnost spolova: *Strategija ruralnog razvoja RH 2008. – 2013.*, *Nacionalna politika za promicanje ravnopravnosti spolova 2006. – 2010.* i *Nacionalna politika za ravnopravnost spolova 2011. – 2015.* Strategija ruralnog razvoja donosi definiciju ruralnih područja, ali se ni na koji način

⁵ Ustav RH određuje da se ratificirani i objavljeni međunarodni ugovori primjenjuju izravno i da imaju nadzakonsku snagu. Budući da su norme Europske konvencije o ljudskim pravima, ovisno o nacionalnom pravu, izravno primjenjive (engl. *self-executing*), te da hrvatski Ustav to omogućuje, sudovi i druga tijela u RH mogu ih primjenjivati izravno. RH je potpisala Europsku konvenciju 6. studenoga 1996. godine, a ratificirala ju je 17. listopada 1997. godine.

ne bavi ravnopravnošću spolova, a nije ni pisana rodno osjetljivim jezikom, kao što je slučaj kod drugih zakona i akata koji su usklađeni s načelom ravnopravnosti spolova (npr. Zakon o radu, Zakon o ravnopravnosti spolova, Nacionalne politike za promicanje ravnopravnosti spolova i sl.). Ovo zanemarivanje pitanja ruralnog razvoja i položaja ruralne žene potvrđuje manjak interesa javnih politika za ovu tematiku.

Unatoč ciljevima i preporukama Pekinške deklaracije i Platforme za djelovanje žene u ruralnim područjima nisu bile prioritet sve do pretposljednje, četvrte Nacionalne politike za promicanje ravnopravnosti spolova⁶. No, ova Nacionalna politika sadrži samo jednu konkretnu mjeru koja se bavi položajem žena u ruralnim područjima. U području *1. Ljudska prava* uvodi se mjera obilježavanja Međunarodnog dana seoske žene. Četvrta Nacionalna politika ne prepoznaje ruralne žene kao zasebnu društvenu kategoriju. Usporedbe radi, s obzirom na definiranje mjere i prioritete kao zasebne društvene kategorije s obzirom na utvrđene potrebe, prepoznate su žene pripadnice nacionalnih manjina i žene s invaliditetom.

Dodatni napredak donosi aktualna Nacionalna politika za ravnopravnost spolova, koja se također ne bavi ruralnim ženama kao zasebnom društvenom kategorijom, ali nominira predmetnu tematiku u okviru područja *1. Promicanje ljudskih prava žena i rodne ravnopravnosti*. Ured za ravnopravnost spolova nadležan za izradu Nacionalne politike nije se pozvao ili nadovezao na dokumente koji se bave ruralnim razvojem, pa tako ni na spomenutu Strategiju ruralnog razvoja. Premda se izrijeком ne spominju, budući da je jedan od nositelja Ministarstvo poljoprivrede i regionalnog i ruralnog razvoja posredno se iz te činjenice može zaključiti da se i mjera *2.2. Osnažiti žensko poduzetništvo* u području *2. Jednake mogućnosti na tržištu rada* odnosi i na ruralne žene.

Zaključno valja navesti da je Hrvatski zavod za zapošljavanje razvio shemu dodjeljivanja sredstava za projekt „Žene na tržištu rada“ u okviru operativnog programa *Razvoj ljudskih potencijala*, IV komponenta Instrumenta pretpristupne pomoći IPA u iznosu od 2.017.480,00 eura. Međutim, navedeni se program posebno ne bavi problemom nezaposlenosti žena u ruralnim područjima, niti je ta društvena kategorija prepoznata u poticajnim mjerama zapošljavanja.

⁶ Pregled mjera iz relevantnih nacionalnih politika primjenjivih na ruralne žene nalazi se u prilogu 1. Ruralne žene u nacionalnim politikama za ravnopravnost spolova Republike Hrvatske.

Kako je razvidno iz ovog pregleda, normativni okvir na snazi u Republici Hrvatskoj više je deklarativan, nego stvarno primjenjiv. Jedan od temeljnih nalaza ovdje prikazanog istraživanja pokazuje da su ruralne žene ekonomski i radno aktivne, te u velikoj mjeri zapravo samozaposlene. Nesuglasje između normativnog okvira i realnih životnih i radnih prilika u kojima žive ruralne žene Dalmacije može se popraviti definiranjem programa i politika te sredstava za provedbu ekonomskog i društvenog osnaživanja ruralnih nezaposlenih žena.

2.3. Položaj žena u društvu u Hrvatskoj

Položaj žena valja shvatiti kao iskaz stratifikacijske strukture društva pod kojom se podrazumijeva hijerarhijsko uređenje utemeljeno na postojanju različitih i nejednako raspoređenih slojeva i kategorija u društvu. Nejednakosti između tih slojeva mogu biti zasnovane na razlikama u rasi, dobi, porijeklu ili klasi, a svakako na onima po spolu i rodu. Premda ne moraju nužno voditi do diskriminacije, opisane nejednakosti su ipak često razlog različitog nepovoljnog tretmana navedenih slojeva. Jedan od temeljnih stratifikacijskih mehanizama jest razlika između spolova i rodova. Žene i muškarci – shvaćeni kao socijalne kategorije – nemaju jednake položaje u društvu, što posljedično znači da nemaju ni jednake životne šanse. Socijalni položaj muškarcima olakšava poslovni uspjeh, bolju zaradu, dominaciju javnom i političkom sferom, dok ih ženama otežava. Povratno se, dakle, može reći da je stratifikacijska struktura društva orodnjena, pa se stratifikacijski položaj rodova i njihov međusobni odnos dâ razumjeti kroz postojanje hijerarhijskog rodnog poretka u društvu.

Položaj žena u društvu dvostruki je indikator, jer istovremeno ukazuje na situaciju ženâ kao društvene kategorije unutar rodnog poretka, ali može opisivati i neposredno razmatrano društvo. U kontekstu istraživanja ruralnih žena u Dalmaciji, njihov položaj ocrta status žena u Hrvatskoj općenito rasvjetljavajući specifične životne uvjete žena iz čega se može iščitati kakvog je tipa hrvatsko društvo. Naime, otvorenost i promjenjivost stratifikacijskog položaja žena, kako u širem, društvenom, rodnom, tako i u lokaliziranom, također orodnjenom ekonomskom poretku, svjedoče o suvremenom supostojanju predindustrijskih i industrijskih, odnosno predmodernih i modernih načina života. Ove tendencije mogu se jasno iščitati iz intervjua sa ženama koji su prikazani u poglavlju 3. Rezultati istraživanja. Za takav analitički pristup kao teorijski okvir služi koncept rodnog poretka, a statistički podaci o nezaposlenosti i uvjetima života ruralnih žena i muškaraca predstavljaju širi empirijski kontekst.

2.3.1. Statistički pokazatelji

2.3.1.1. Stanovništvo

Prema Popisu stanovništva iz 2011. godine⁷ u Hrvatskoj živi 4.290.612 stanovnika/ca, od čega 455.242 stanovnika/ca živi u Splitsko-dalmatinskoj županiji što je čini najmnogoljudnijom županijom⁸ koja zauzima 8% površine Republike Hrvatske⁹. Od ukupnog broja stanovnika/ca Hrvatske 51,8% je žena, a 48,2% muškaraca. Prosječna starost 2011. godine žena bila je 42,8 godina, a muškaraca 39,4. Prema podacima iz 2009. godine očekivano trajanje života pri rođenju, duže je za žene i iznosi 79,6 godina, dok je za muškarce 72,9. Starost stanovništva posebno je karakteristična za ruralna područja Hrvatske¹⁰, jer puno veći udio stanovništva starijeg od 65 godina živi u značajno ruralnim i pretežito ruralnim regijama nego u urbanim dijelovima Hrvatske. U gotovo polovici županija omjer starijih osoba u ukupnom stanovništvu veći je od nacionalnog prosjeka¹¹. U Splitsko-dalmatinskoj županiji između 14% i 16% stanovništva starije je od 65 godina.

Prirodni prirast stanovništva u Hrvatskoj je negativan, no taj je trend gotovo tri puta veći u ruralnim nego urbanim područjima¹². U pretežito ruralnim područjima negativni rast stanovništva je otprilike tri puta veći nego u urbanim područjima. Manji broj žena u reproduktivnoj dobi, manji broj djece po ženi, lošiji uvjeti života za mlade obitelji, slabija komunalna i obrazovna infrastruktura, kao i seljenje u ekonomski prosperitetnije dijelove smatraju se glavnim razlozima depopulacije hrvatskih ruralnih područja.

⁷ Popis stanovništva, kućanstava i stanova 2011, Prvi rezultati po naseljima. Ukupan broj stanovnika definiran je prema konceptu uobičajenog mjesta stanovanja koji obuhvaća sve osobe koje u nekom mjestu ili naselju „provode većinu svog dnevnog vremena bez obzira na kratkotrajnu odsutnost iz tog mjesta“ (str. 10). Osim ove publikacije, tamo gdje nije posebno naglašeno, u prikazu su korišteni podaci iz publikacija Hrvatska u brojkama 2011. i Žene i muškarci u Hrvatskoj 2011.

⁸ Jedino je grad Zagreb kao zasebna ustrojbeno jedinica mnogoljudniji sa 792 875 stanovnika/ca. Nakon Splitsko-dalmatinske, slijedi Zagrebačka županija s 317 642, Osječko-baranjska s 304 899 te Primorsko-goranska županija s 296 123 stanovnika/ca.

⁹ Pučanstvo Splitsko-dalmatinske županije (dostupno na <http://www.dalmacija.hr/OZupaniji/Općipodaci/Pučanstvo/tabid/59/Default.aspx>, posjećeno 20. 12. 2011.)

¹⁰ Strategija ruralnog razvoja RH 2008.-2013. ruralnost definirana prema gustoći naseljenosti prema pragu od 150 stanovnika na km².

¹¹ U preostaloj polovici županija je oko nacionalnog prosjeka, a samo u Gradu Zagrebu i Međimurju je niži od prosjeka. Izvor: Strategija ruralnog razvoja RH 2008. – 2013.

¹² Izvor: Strategija ruralnog razvoja RH 2008. – 2013.

2. 3. 1. 2. Obrazovanje

Gotovo polovica žena starijih od 15 godina u Hrvatskoj prema podacima iz 2001. godine ima osnovno ili niže obrazovanje, dok je za muškarce taj iznos oko trećine iste populacije¹³. Srednje obrazovanje ima 40,5% žena i 55,0% muškaraca, dok visoko ima 11,2% žena i 12,8% muškaraca. Prema podacima iz Strategije ruralnog razvoja RH 2008. – 2013. stanovništvo ruralnih područja je manje obrazovano od onoga u urbanim, što je vidljivo iz podatka da ovisno o županiji između petine i trećine stanovnika/ca starijih od 15 godina ruralnih područja ima završenu samo osnovnu školu.

Sve veći broj žena upisuje visoka učilišta, tako da je u akademskoj godini 2009./2010. omjer upisanih studentica prema studentima bio 56,3% : 43,7%. Razlika se zadržava i kod diplomiranih, pa je tako 2009. godine diplomiralo 58,6% studentica, a 41,4% studenata. Žene dominantno studiraju u društvenim i humanističkim znanostima, te u području obrazovanja odgajatelja/ica i učitelja/ica te poslovanja i administracije. Muškarci, pak, prevladavaju u području računarstva, inženjerstva i inženjerskih obrta, arhitekture i građevinarstva, te usluga prijevoza i zaštite.

2. 3. 1. 3. Svijet rada i nezaposlenost

Profesionalna segregacija po spolu u obrazovanju zrcali se u svijetu rada. Budući da se muškarci školuju za profitabilnija zanimanja, razumljiva je činjenica da je prosječna bruto mjesečna plaća isplaćena u 2009. godini bila veća za muškarce, pa je iznosila 8.033,00 kn, dok su žene primale prosječno 7.181,00 kn. Slijedom takvih razlika u primanjima, prosječna ženska starosna mirovina u prosincu 2010. godine iznosila je 2.139,00 kn, a muška 2.647,00 kn. Muškarci su dominantni primatelji invalidskih mirovina koje za njih iznose 2.786, 00 kn, dok za žene iznose 1.832,00 kn. Žene su gotovo jedine primateljice obiteljskih mirovina (90,9% od ukupnog broja obiteljskih mirovina), ali i ovdje primaju nešto manju mirovinu od muškaraca. Tako je ženska obiteljska mirovina 2.108,00 kn, a muška 2.135,00 kn. Stopa rizika od siromaštva¹⁴ za umirovljenice je stoga veća i iznosi 26,3%, dok je za muškarce 21,9%.

¹³ Premda se radi o malom postotku, ipak je četiri puta više nepismenih žena nego muškaraca (2,8% naspram 0,7%).

¹⁴ Stopa rizika od siromaštva je postotak osoba čiji je ekvivalentni neto dohodak ispod praga rizika od siromaštva. Podatak naveden u tekstu znači da je 26,3% umirovljenica u riziku od siromaštva, budući da su im primanja ispod određenog praga.

Promatrajući omjere aktivnog i neaktivnog stanovništva iz 2010. godine, može se zaključiti da veći broj muškaraca uopće radi, jer je stopa aktivnosti¹⁵ za muškarce 53,5%, a za žene 40%. Naime, postotak žena u aktivnom stanovništvu starijem od 15 godina je 45,9%, a muškaraca 54,1%. Postotak žena u neaktivnom stanovništvu je 59,4%, a muškaraca 40,6%. Od ukupno zaposlenih krajem mjerene godine bilo je 45,6% žena, a 54,4% muškaraca. Prema podacima Hrvatskog zavoda za zapošljavanje stopa nezaposlenosti u studenom 2011. godine bila je 17,9%¹⁶. Od ukupno nezaposlenih 54,8% čine žene, a 45,2% muškarci.

U Splitsko-dalmatinskoj županiji u studenom 2011. godine bilo je 41.638 nezaposlenih, od čega 23.669 žena, odnosno 56,85%, što čini 13,8% od ukupnog broja nezaposlenih u Hrvatskoj¹⁷. U Splitsko-dalmatinskoj županiji u području od Trogira do Splita ostvaruje se preko 80% prihoda, s preko 75% svih zaposlenih u cijeloj županiji. U priobalju se stvara 90% prihoda, na otocima 3,36%, a u zaobalju 6,9%¹⁸. Od ukupno zaposlenih osoba žene čine 45,03%, s tim da se ovaj udio gotovo udvostručuje u područjima zdravstva, obrazovanja i financijskom posredovanju. Skoro u potpunosti muška zanimanja su u ribarstvu, energetici, građevinarstvu, a dobrim dijelom i u prerađivačkoj industriji.

Statistički podaci ne pokazuju razlike u strukturi i stopi nezaposlenosti između urbanih i ruralnih područja. Međutim, kako je navedeno u Strategiji ruralnog razvitka RH, zbog prikrivene zaposlenosti u smislu rada na obiteljskim gospodarstvima ili neprijavljenog honorarnog rada, nezaposlenost je ipak akutniji problem u ruralnim područjima. No, budući da u prihodima mnogih ruralnih kućanstava poljoprivreda igra važnu ulogu, broj osoba kojima je plaćeni posao glavni izvor prihoda značajno je manji (29%) od urbanih područja (37%). Istovremeno je dvostruko veći broj ruralnih nego urbanih osoba kojima je izvor prihoda naknada za nezaposlene.

Najveći udio nezaposlenih osoba ima završene strukovne ili škole za KV i VKV radnike (34,2%)¹⁹. Nešto manje od trećine nezaposlenih je završilo četverogodišnju srednju školu ili gimnaziju, a 21,9% nezaposlenih ima samo osnovnu školu. Visokoobrazovani čine 6,0%, dok

¹⁵ Stopa aktivnosti je postotni udio aktivnog stanovništva (radne snage) u radno sposobnom stanovništvu.

¹⁶ Prema <http://www.hzz.hr/default.aspx?id=6191>, posjećeno 22. 12. 2011.

¹⁷ Radi se o najvećem apsolutnom broju za studeni 2011 za Hrvatsku. Splitsko-dalmatinsku županiju slijede Grad Zagreb (37 731 ili 12,5%) i Osječko-baranjska županija (32 063 ili 10,6%). Izvor: Mjesečni statistički bilten 11/2011.

¹⁸ Izvor: Gospodarstvo Splitsko-dalmatinske županije.

¹⁹ Izvor: Mjesečni statistički bilten 11/2011.

oni bez završene osnovne škole čine 5,8% u obrazovnoj strukturi nezaposlenih. Postotak od 4,3 čine studenti/ce prvog stupnja visokoškolskog obrazovanja prema bolonjski reformiranim studijima. Rang obrazovne strukture nezaposlenih žena gotovo je identičan ovome za ukupno nezaposlene, s tom razlikom da je najveći postotak nezaposlenih žena završio četverogodišnju srednju školu ili gimnaziju (34,2%), dok je 30% od ukupno nezaposlenih žena završilo trogodišnju srednju školu²⁰. Nezaposlene žene su obrazovanije od nezaposlenih muškaraca. Ovaj podatak potvrđuje spolnu razliku u pohađanju srednjih škola, odnosno razlikovanje „tipično ženskih“ i „tipično muških“ škola i zanimanja.

2. 3. 2. Dosadašnja relevantna istraživanja položaja žena u društvu

Korpus istraživanja koja problematiziraju položaj žena u hrvatskome društvu posljednjih je godina sve obimniji. Niz radova, iniciranih ili zasebno u civilnom i znanstvenom sektoru ili pak u njihovoj suradnji²¹, sve detaljnije ocrta prilike u kojima žive žene u Hrvatskoj. Bilo da tematiziraju političke stavove i preferencije, raspodjelu kućanskih poslova, životne navike i prakse, iskustvo rada i diskriminaciju na tržištu rada ili pak odnos religijskih stavova prema onima o rodnoj jednakosti, kroz sve se objavljene tekstove na svojevrsan način provlači sličan zaključak. Sumarno razmatrajući referirana istraživanja može se reći da život žena u Hrvatskoj istovremeno karakterizira i tradicionalnost i modernost. Primjerice, premda mogu biti dvostruko opterećene radnim i obiteljskim obavezama²², ili pak imati iskustvo direktne diskriminacije prilikom zapošljavanja žene ujedno mogu podržavati jasnu rodnu podjelu rada i uloga u društvu, bez iskazivanja potrebe da se takvi društveni odnosi promjene. Takva *mješavina* vrijednosnih sustava i iskustava žena, upućuje na zaključak da i hrvatsko društvo općenito odlikuje supostojanje tradicionalnih i modernih elemenata²³.

Miješanost elemenata u stavovima žena jako dobro ilustriraju rezultati istraživanja Relje, Galić i Despotović (2009). Premda se radi o pogledu na stanje regionalnog tržišta rada u

²⁰ Izvor: Mjesečni statistički bilten 11/2011.

²¹ Makar i nepotpuni popis ne može izostaviti istraživanja koje provode CESI – Centar za edukaciju, savjetovanje i istraživanje, Centar za ženske studije, B.a.B.e., Ženska soba ili pak istraživanje Domina „Žene: društvene uloge i statusi“ (Leburić, Kučer i Raić, 2009). Ovdje valja spomenuti radove Tomić-Koludrović i Kunac (2000), Kodrnja (2001 i 2006), Topločić (2001), Kerovec (2003), Zrinščak i Geiger (2008), Matković (2008), Galić (2008), Galić i Nikodem (2009b), Adamović (2010), Črpić, Sever i Mravunac (2010).

²² U Tomić-Koludrović i Kunac (2001) raspravlja se i o trostrukoj opterećenosti žena popunjavanjem kućnog budžeta honorarnim poslovima u sivoj ekonomiji.

²³ Za detaljniju razradu vidi Tomić-Koludrović, I. i Petrić, M. (2007).

gradu Splitu²⁴, rezultati mogu upućivati na šire trendove u Hrvatskoj. Naime, gotovo tri četvrtine ispitanica živi u bračnoj zajednici s djecom, dok ih tek nešto manje od 3% kohabitira. Polovica zaposlenih žena radi na službeničkim poslovima i ima završenu srednju školu. Nezadovoljstvo postignutim obrazovanjem je prisutno, ali nije do kraja podržano željom za nastavkom obrazovanja, jer četrdesetak posto žena želi nastaviti obrazovanje, dok ih trećina ne želi. Zanimljivo je da glavni razlog zaustavljanja obrazovanja vide u sebi, odnosno u nedostatku motivacije ili manje materijalnih sredstava. Tek desetina ispitanica smatra da nije nastavilo obrazovanje zbog majčinstva (Relja, Galić i Despotović, 2009: 224). Velika većina zaposlenica u Splitu ima preciznu percepciju da postoji podjela na muška i ženska zanimanja, jer je potkrepljuju statistički podaci o tržištu rada u Hrvatskoj. No, istovremeno ih petina smatra da bi djecu ipak trebalo različito profesionalno usmjeravati s obzirom na spol. Još se značajnijim čini podatak da preko trećine ispitanica smatra da muškarci i žene nemaju jednake sposobnosti za obavljanje istog posla kao muškarci ili pak ne znaju kako odgovoriti na to pitanje. Mlađe žene više ukazuju na diskriminacijske prakse na poslu od starijih za koje je zaposlenje značajno mjesto emancipacije. No, većina ispitanica ipak smatra da su žene i muškarci nejednako plaćeni za isti posao. Dakle, zaključno se može reći da tradicionalna obiteljska životna uređenja, djelomična sumnja u vlastite sposobnosti, osjećaj napretka u karijeri, ali i iskustvo diskriminacije obilježavaju radne živote žena u Splitu.

Za prikaz općih obilježja nezaposlenih žena u Hrvatskoj vrlo je ilustrativno istraživanje Hazl et al. (2011). Prema tim rezultatima nezaposlene žene su obrazovanije od nezaposlenih muškaraca, ali su češće u kategoriji dugotrajno nezaposlenih. Što su starije, veća je vjerojatnost da će i ostati nezaposlene, a ako i pronadu posao, najčešće se radi o za njih nepovoljnim ugovornim obavezama²⁵. Dvije trećine žena zahvaćenih ovim istraživanjem skrbe za djecu i/ili starije članove obitelji, pa bi nevoljko mijenjale mjesto stanovanja zbog zaposlenja. Međutim, prihvatile bi duža putovanja na posao javnim prijevozom. Dugotrajno nezaposlene žene rado bi volontirale, radile bilo kakav honorarni posao ili pak radile od doma.

²⁴ Istraživanje je provedeno 2008. godine i zahvatilo je 680 zaposlenih žena u Splitu (340 u privatnom i 340 u državnom sektoru).

²⁵ Kerovec (2003) pokazuje da je prednost nestandardnih oblika zaposlenosti kao što su *job-sharing* (više djelatnika na jednom radnom mjestu), *teleworking* (rad od kuće) ili pak fleksibilno dnevno radno vrijeme jest u tome da omogućava zapošljavanje žena uopće, međutim takvo zapošljavanje ujedno znači i manju zaradu što se reflektira na mirovinama, smanjenu mogućnost izbora posla bez napredovanja u karijeri.

Do sličnih su nalaza došli Galić i Nikodem (2009a)²⁶ koji su pokazali kako je nezaposlenim ženama teže doći do posla jer se susreću s raznim diskriminacijskim praksama. Tako četvrtina ispitanica smatra da im to što su žene značajno otežava pronalaženje posla, dok ih 64% smatra da su žene najugroženije upravo na tržištu rada. Zanimljivo je primjetiti da se najdiskriminiranije osjećaju žene od 35 do 54 godina starosti, dakle one koje su u radno aktivnoj dobi. Preko 80% nezaposlenih žena smatra da se muškarcima lakše zaposliti nego ženama. Takav je stav izraženiji kod žena koje su obrazovanije, dok su one koje su neobrazovane ili nemaju završenu osnovnu školu naklonjenije egalitarnijem shvaćanju šansi muškaraca i žena prilikom zapošljavanja (Galić, Nikodem, 2009a: 263). Slična je podjela u stavovima vidljiva s obzirom na veličinu grada stanovanja: nezaposlene žene iz većih gradova smatraju da žene i muškarci imaju nejednake šanse prilikom zapošljavanja, za razliku od žena iz manjih gradova.

Premda gornji podatak da žene iz manjih gradova smatraju kako imaju jednake šanse prilikom zapošljavanja kao i muškarci može upućivati na to da su stanovnici/e većih urbanih područja više izloženi socijalnim rizicima, ujedno indicira na raširenost nepovoljnijih životnih prilika svih stanovnika/ca manje urbanih, a time i manje razvijenih krajeva. Oni/e procjenjuju da su prilike loše, i to jednako za muškarce i žene. No, ipak je prema raznim pokazateljima nedvojbeno da su upravo žene u takvim područjima više izložene otežanim životnim prilikama i riziku nezaposlenosti. Zbog tradicionalnih rodni uloga koje pretpostavljaju odgoj djece i skrb za starije, isključivo obavljanje kućanskih poslova, neposjedovanje zemljišta ili drugih financijskih izvora te nužno obavljanje poljoprivrednih i dodatnih aktivnosti za popunjavanje kućnog budžeta (usp. Šikić-Mićanović, 2009²⁷), ženama ne preostaje puno prostora za samostalne ekonomske aktivnosti, daljnje obrazovanje ili zaposlenje izvan kuće.

No, neke autorice smatraju da bi uobičajene *ženske* aktivnosti mogle biti temelj razvitka ruralne lokalne ekonomije, jer je orodnjeni način života opremio žene znanjem o potrebama vlastite zajednice i vještinama koje bi se mogle iskoristiti u lokalnim uslužnim djelatnostima, proizvodnji hrane namijenjene širem tržištu, turizmu, radu od kuće te očuvanju okoliša (Hazić

²⁶ Radi se o rezultatima istraživanja na reprezentativnom uzorku nezaposlenih žena iz 2007. godine „Identifikacija standarda diskriminacije žena pri zapošljavanju“. Istraživanjem su zabilježena razna iskustva diskriminacije od preferiranja muškog spola prilikom zapošljavanja, preko pitanja o bračnom statusu i broju djece, te zakidanja prava na dnevni ili godišnji odmor, do eksplicitnih seksualnih izjava ili dobivanja otkaza zbog trudnoće.

²⁷ Članak je utemeljen na istraživanju ruralnih žena Slavonije, a nominira važnost njihove uloge za razvoj istraživanog područja.

et al., 2011: 145). Zapravo bi se radilo o nastavku ženskog kućnog rada koji ne bi bio u sukobu s postojećim rodnim ulogama, zbog tržišno usmjerene ekonomske djelatnosti. Ovakav pristup ekonomskoj aktivnosti žena ima svoje prednosti, ali svakako i nedostatke. Prednost svakako jest mogućnost unapređenja već postojeće radne aktivnosti žena, no opasnost je njihovo nužno zadržavanje u postojećim tradicionalnim rodnim i ekonomskim ulogama. Zato bi ovakva reprodukcija tradicionalnih ženskih uloga bila u potpunosti negativna ako ne bi dovodila do osamostaljivanja i ekonomskog osnaživanja žena te povećanja kvalitete lokalnog socijalnog i kulturnog života. Ekonomski razvoj se ne može poticati nauštrb poboljšanja postojećih nepovoljnih socijalnih odnosa za žene.

2. 4. Teorijski okvir

Odnos normativnog okvira koji definira i opisuje položaj ruralnih i nezaposlenih žena i pokazatelja položaja žena u hrvatskome društvu mogu se teorijski zahvatiti konceptom rodnog poretka, budući da omogućava razmatranje promjena različitih aspekata patrijarhalnih socijalnih odnosa. Koncept rodnog poretka razradila je britanska sociologinja Sylvia Walby povezujući patrijarhat kao socijalni fenomen sa strukturama koje omogućavaju njegovo održavanje. Prema ovoj autorici, patrijarhat kao struktura socijalnih odnosa reproducira se kroz proizvodne odnose u kućanstvu, patrijarhalne odnose u radu i zaposlenju, patrijarhalne odnose u državi, muško nasilje (nad ženama), patrijarhalne odnose u seksualnosti i patrijarhalne odnose u kulturnim institucijama (prema Walby, 1990). Kroz ovih šest elemenata socijalni fenomen patrijarhata pretpostavlja institucionaliziranu mušku moć i dominaciju u i *над* strukturama i praksama socijalnih odnosa u cjelokupnom društvu. Ti su odnosi promjenjivi prvenstveno pod utjecajem procesa sve većeg ulaska žena u javnu sferu, na tržište rada, u obrazovanje i političku domenu (Walby, S. 2005: 1). Proporcionalno ritmu povećanja prisutnosti žena u javnoj domeni, patrijarhalni se odnosi rodne nejednakosti mijenjaju i premještaju iz sfere privatnosti i doma u sferu javnosti. Privatni se patrijarhat tako modificira u javni patrijarhat.

Šest naznačenih socijalnih struktura koje čine patrijarhalni rodni poredak nisu neovisne, nego se isprepliću u međusobnom utjecaju (prema Walby, 1990). Proizvodni odnosi u kućanstvu su uređeni tako da muškarci kao prisvajačka klasa uzimaju kućni rad žena koje svojim svakodnevnim radom predstavljaju originalnu proizvođačku klasu. Moglo bi se reći kako se podrazumijeva da kućanske poslove obavljaju žene koje na taj način dobivaju pravo na elementarne egzistencijalne materijalne resurse. Takvi se odnosi preslikavaju u javnoj domeni zaposlenja, pa žene obavljaju vještinama manje zahtjevne niže plaćene poslove. Država, koja se temelji na isključivanju prema rodu, prihodima i/ili rasi i etničkom porijeklu, postojeće odnose u društvu održava uvođenjem i provođenjem patrijarhalnih politika, što se može iščitati iz državnog toleriranja muškog nasilja nad ženama. Sankcioniraju se jedino ekstremni slučajevi nasilja, dok su ostali oblici prešutno dopušteni. Postojanjem različitih pravila i socijalne kontrole za spolno ponašanje žena i muškaraca održavaju se patrijarhalne norme (hetero)seksualnosti. Sve se navedene socijalne strukture sabiru u institucijama religije, obrazovanja ili medija koje pridonose i podržavaju reprodukciju postojećih patrijarhalnih kulturnih normi i obrazaca (sve prema Walby, 1990).

Međutim, S. Walby nastavlja da budući su strukture patrijarhalnog rodnog pretka pod utjecajem ulaska žena na tržište rada i djelovanja feminističkog političkog pokreta, privatni se patrijarhat polagano pretvara u javni patrijarhat. Naime, privatni se patrijarhat, karakterističan za 19. stoljeće, temelji na kućnom radu žena koji koriste muškarci. Društvena patrijarhalna strategija podrazumijeva isključivanje žena iz svih sfera javnog života. S napredovanjem 20. stoljeća²⁸ pojavljuje se javni patrijarhat utemeljen na plaćenom zaposlenju i važnosti intervencije države u području ekonomije. Zbog toga prisvajanje ženskog rada postaje kolektivno, primjenom strategija odvajanja žena u zasebne manje plaćene djelatnosti te daljnju i pojačanu mušku dominaciju u javnoj sferi. No, pojava javnog patrijarhata ne znači da su svi elementi rodne nejednakosti nestali, jer se ne radi o potpunoj promjeni tipova patrijarhata, nego o istovremenom supostojanju različitih stupnjeva oba oblika (prema Walby, 2005). Primjerice, žene se sve više obrazuju i sve više ih ostvaruje prihode izvan kuće, ali su ti procesi različiti za žene drugih klasa, generacija ili geografskih područja.

Osim navedenih promjena na rodni poredak utječu razlike u prostornim i vremenskim dimenzijama (prema Walby, 2005). Premda globalan, utjecaj ulaska žena na tržište rada ovisan je o prostorno posredovanim socijalnim i povijesnim specifičnostima. Jednostavnije rečeno, ekonomske promjene zbog ženskog rada razlikuju se od jednog do drugog socio-geografskog područja. Dimenzija vremena, pak, rodni režim modificira na nekoliko načina. Uz transformaciju devetnaeststoljetnog privatnog patrijarhata u dvadesetostoljetni javni patrijarhat, promjene prostora i vremena konvergiraju u povijesnoj dimenziji, budući da je svaki socijalni prostor strukturiran specifičnim institucionalnim praksama (Walby, 2005: 10). To znači da je ulazak žena na tržište rada općenito, kao i njihov ulazak u posebne profesije i struke, određen povijesnim i socijalnim odnosima nekog prostora. Tako su, primjerice, industrijalizacija i modernizacija posredovane socijalističkim društvenim uređenjem drugačije utjecale na zapošljavanje i ekonomsko osnaživanje žena na našim prostorima, nego ekonomski procesi u Engleskoj ili Nizozemskoj kao zemljama koje su intenzivnu industrijalizaciju prošle nekoliko stoljeća ranije²⁹.

²⁸ U knjizi *Globalization and Inequalities* (2010) S. Walby provlači koncept rodnog poretka, javnog i privatnog patrijarhata na suvremenija globalno modernizirajuća kretanja u ekonomiji, političkim zajednicama, civilnom društvu, nasilju i raznim oblicima nejednakosti. Ovom knjigom osuvremenjuje i potvrđuje primjenjivost svog koncepta.

²⁹ Za promjene u načinima i organizaciji proizvodnje kroz vrijeme vidi P. Odih (2007). Autorica objašnjava odnos kapitalističke proizvodnje, rada i roda u funkciji industrijskog i fordističkog, postfordističkog ili globaliziranog rada.

U završno upotpunjavanje razumijevanja oblika rodni poredaka valja još uključiti dimenziju osobne biografije i socijalne prošlosti. Rodni režimi se mogu do kraja objasniti jedino povezivanjem konteksta životnog ciklusa s obzirom na osobne rodne i radne prilike, zatim procesom ulaska žena u određenu profesiju ili struku te dodavanjem socijalne prošlosti i razvoja strukturnih ekonomskih odnosa. Radni, osobni, emocionalni, obiteljski, partnerski i profesionalni životi žena određeni su promjenama u svih šest opisanih struktura u prostorno-vremenskim koordinatama. Primjerice, za žene mlađe generacije u Hrvatskoj dob ulaska u brak i u majčinstvo, odluka o postizanju određene obrazovne razine ili napredak u karijeri pod utjecajem su preobrazbe privatnog u javni patrijarhat. Na ovaj način koncept rodnog poretka dobiva dinamičan profil, s prilagodljivom razinom analize jer može zahvatiti promjene i istovremeno postojanje oba oblika patrijarhata unutar biografije jedne žene koja živi na određenom socio-geografskom prostoru.

Nužno je napomenuti da ovako *umještena* analiza omogućava relativizaciju situacija u kojima žene žive. Naime, ako su sve biografije lokalizirane, kontekstualizirane i individualizirane, onda to može značiti da je zahtjev za promjenom i emancipacijom teško postaviti. Međutim, koncept Sylvije Walby ima upravo suprotnu ambiciju. Koncept je dovoljno precizan da zahvati specifičnosti zasebnih ženskih biografija, ali i dovoljno obuhvatan da te biografije smjesti i razumije povijesno strukturiranim odnosima. Otkrivanjem i povezivanjem strukturnih i osobnih razina, želi se ponuditi platforma za razgradnju patrijarhalnih odnosa nepovoljnih za žene.

Kako se, onda, teorijski koncept rodnog poretka može primijeniti na nezaposlene žene ruralnih područja Splitsko-dalmatinske županije? Što su intervjui sa sugovornicama prikazani u poglavlju 3. *Rezultati istraživanja* pokazali? Najjednostavnije rečeno, da se njihovi životi nalaze između privatnog i javnog patrijarhata. Žene ruralnih područja Splitsko-dalmatinske županije žive na prostoru povijesno obilježenom sitnom poljoprivredom i kućnom proizvodnjom za vlastite potrebe. Tradicionalna podjela rada po spolu i jasno odvojene rodne uloge su i dalje prisutne. Premda je period socijalizma omogućio ekonomski, a dijelom i obrazovni napredak, to nije bilo dovoljno za promjenu ženskih biografija iz rodnog u radni model. Tranzicijski period je žene zatekao u obiteljskim kućama izgrađenim vlastitim snagama i sredstvima sa zametkom turističke djelatnosti. Rad se poima samo kao zaposlenje kod drugog poslodavca, dok se vlastitu poljoprivrednu i turističku proizvodnju ne prepoznaje

kao ekonomsku djelatnost. Žene žive u relativnoj blizini većeg urbanog središta koje posreduje u modernizaciji životnih navika, ali ih u potpunosti ne uključuje u urbani način života. Budući da ostvaruju prihode u kućanstvu i proizvode za kućanstvo, ali i na lokalnom tržištu, žene ruralnih područja Splitsko-dalmatinske županije žive između predindustrijskog i industrijskog modela rada, odnosno u mješovito i djelomično moderniziranim socijalnim uvjetima. Dakle, žive između privatnog i javnog patrijarhata.

2. 5. Zaključak poglavlja

U posljednje vrijeme može se primjetiti interes vladinih i međuvladinih tijela na nacionalnoj, europskoj i međunarodnoj razini za problematiziranjem položaja ruralnih žena. Mnoge konvencije, konferencije, planovi i javne politike usmjerene su prvenstveno prepoznavanju prilika u kojima ruralne žene općenito žive, dok izostaje detaljniji pogled na konkretne situacije spleta strukturnih i osobnih životnih šansi. Temeljito i obzirno promišljanje mjera za afirmaciju i poboljšanje života (nezaposlenih) žena u ruralnim krajevima mora uključivati lokalni i regionalni kontekst, kao i analizu stratifikacijske situacije žena u Hrvatskoj koja je obilježena i tradicionalnim i modernim elementima i vrijednostima.

Tako bi u obzir valjalo uzeti trend povećanja broja obrazovanih žena, premda su u Hrvatskoj muškarci i dalje obrazovaniji. Međutim, podaci pokazuju da su kao kategorija upravo nezaposlene žene obrazovanije od nezaposlenih muškaraca. Može se zamjetiti jasna rodna segregacija u školovanju, kao i obavljanju *muških* i *ženskih* poslova kako u Hrvatskoj, tako i u Splitsko-dalmatinskoj županiji. Rodna podjela u zanimanjima dovodi do toga da je veći postotak muškaraca radno aktivan i da zarađuju više od žena. Stoga ne čudi činjenica da je za žene veći rizik od siromaštva, jer tijekom života imaju manja primanja bez obzira jesu li zaposlene, primaju obiteljsku mirovinu ili su ekonomski neaktivne.

Općenito uzevši, demografski su hrvatska ruralna područja obilježena depopulacijom i starenjem stanovništva. Međutim, regionalni pristup i ovoj problematici ukazuje na specifičnost istraživanih obalnih, zaobalnih i otočkih ruralnih područja Splitsko-dalmatinske županije u kojima su navedeni procesi sporiji zbog blizine većeg urbanog središta kao što je grad Split, te zbog utjecaja turizma i sitne tržišne poljoprivredne proizvodnje. Potvrda važnosti lokalno kontekstualiziranih pristupa očituje se i u neujednačenosti ekonomskog i socijalnog razvoja ove Županije u kojoj se u bazenu od Trogira do Splita odvija glavnina gospodarskih aktivnosti i ostvaruje većina prihoda. No, prihodovanje ruralnih formalno nezaposlenih, ali zapravo ekonomski aktivnih žena ostaje nezabilježeno. Tradicionalna djelatnost sitne poljoprivrede upotpunjena je sezonskim iznajmljivanjem vlastitih apartmanskih kapaciteta, ali i drugim dodatnim poslovima. Premda razmrvljena, ovakva bi ekonomska aktivnost mogla biti zametak ekonomske, a posljedično i socijalne emancipacije ruralnih žena Dalmacije. Pri mogućoj implementaciji mjera javnih politika ekonomskog osnaživanja žena, nužno bi bilo imati na umu da se radi o aktivnosti utemeljenoj na

tradicionalnoj podjeli rodnih uloga. Patrijarhalni rodni poredak sporo se mijenja, a otporan je i prilagodljiv na *modernizirane* uvjete života. No, promjenjivost životnih i radnih iskustava upravo nezaposlenih ruralnih žena otvara prostor za njegovu razgradnju.

3. REZULTATI ISTRAŽIVANJA

U ovom su poglavlju prikazani rezultati istraživanja o nezaposlenim ruralnim ženama u Splitsko-dalmatinskoj županiji. Obradeni su intervjui s 15 sugovornica, od kojih je s po 5 razgovarano u otočnom, priobalnom i zaobalnom području. Uz geografski ključ mjesta stanovanja, sugovornice su birane po kriteriju radne sposobnosti i nezaposlenosti. Osim dva temeljna selekcijska kriterija uzorkovanja, sugovornice su maksimalno raspršene prema kriteriju dobi, obrazovanja, socijalnog i obiteljskog statusa. Detaljan prikaz istraživačkog procesa i metodologije nalazi se u Prilogu 3.

Provedeno istraživanje ima deskriptivni i istraživački karakter, s namjerom utvrđivanja i što preciznijeg opisivanja elemenata koji sačinjavaju živote ruralnih žena u Splitsko-dalmatinskoj županiji. Kako je pokazano u prethodnom poglavlju, tema ruralnih nezaposlenih žena na početnim je normativnim, definicijskim i istraživačkim razinama. Stoga ovo istraživanje ima ilustrativan karakter u nominiranju problema i ocrtavanju društvenih procesa koje nužno valja razmatrati u bavljenju ovom tematikom. Upravo zato se kod prikaza rezultata u najvećoj mogućoj mjeri prenose citati sugovornica kako bi one same njihovim vlastitim autentičnim glasom opisale prilike u kojima žive. Životni konteksti sugovornica dijelom su sumjerljivi, a dijelom pokazuju promjene baš u skladu s korištenim konceptom rodnog režima (vidi Poglavlje 2). Kako bi specifičnosti promjenjivosti iskustava ruralnih nezaposlenih žena bile notirane, u prikazu podataka je slijeđen geografski i generacijski ključ.

Interpretacija intervjua sa sugovornicama organizirana je kroz četiri tematske cjeline: osobna biografija, radna svakodnevnica, socijalni servisi i socijalna uključenost, te odnos prema položaju žena. Do ove se raspodjele došlo tematskom i interpretativnom analizom intervjua, tako da naslovi potpoglavlja čine šire interpretativne okvire unutar kojih su obrađene sve teme koje su se pojavile tijekom razgovora. U zaključku poglavlja sumiraju se i teorijski povezuju iskustva svih sugovornica kao nezaposlenih ruralnih žena Splitsko-dalmatinske županije.

3.1. Osobna biografija

Okvir osobne biografije uglavnom se odnosi na socio-demografske karakteristike sugovornica. Dob, obrazovanje, obiteljski status, broj djece povezani su s mjestom i aranžmanom stanovanja. Potonji element podrazumijeva način organizacije i lokaciju stanovanja, vlasništvo nad obiteljskom nekretninom i s tim povezano raspolaganje kućnim i osobnim budžetom. Obavljanje kućanskih poslova kao tema također je uključeno u ovaj okvir, budući da utječe na odluke koje se tiču osobne, a posljedično i radne biografije žena.

U istraživanju su sudjelovale sugovornice u dobi od ranih dvadesetih godina do sredine pedesetih godina, čime se pokušalo zahvatiti široki raspon radno aktivnog razdoblja osobne biografije. Sugovornice uglavnom imaju srednju stručnu spremu, a samo nekolicina mlađih visoku stručnu spremu. Mlađe sugovornice su neudane, dok sve koje su udane imaju djecu. Žive patrilokalno u obiteljskim kućama u vlasništvu muških članova obitelji. Specifičnosti iskustava mogu se iščitati iz niže navedenih citata sugovornica.

Sve sugovornice s kojima je razgovarano bez obzira na geografsko područje ili dob, većinu života provode u istom ili obližnjem mjestu stanovanja. Žive patrilokalno u mjestima iz kojih su im suprugi ili očevi, izbor čega objašnjavaju samom činjenicom udaje ili ekonomskim razlozima. Naime, one koje su se preselile iz većih urbanih središta uglavnom su to učinile zbog stambenog pitanja. Rečeno riječima sugovornica:

Je, oduvijek živim na selu. Na selu sam rođena, udana i na selu ću umrijeti (smijeh). S-5³⁰

Ja sam rođena u XXX, ali sam nakon udaje došla u XXX jer mi je suprug odavde. Ovdje imamo kuću i živimo u njoj već XXX godina. S-10

Na selu živim od rođenja, međutim ne u ovom selu. Udala sam se ovdje, a prije sam živjela u susjednom selu gdje mi roditelji još uvijek žive. S-7

Živjela sam jedno vrijeme u XXX [veće urbano središte], ali sam nakon udaje došla živjeti na selo. S-6

³⁰ Zbog čuvanja povjerljivosti podataka, sugovornice su označene šiframa, pa „S-5“ znači da se radi o petoj sugovornici. Na ovaj je način organiziran Prilog 4. Popis sugovornica radi transparentnog prikazivanja podataka.

Rođena sam u drugoj državi, ali sam nakon udaje došla živjeti u XXX. S-13

Do promjene obiteljske situacije živjela sam u XXX [veće urbano središte], ali onda sam se vratila živjeti u svoje rodno mjesto. S-15

Ja sam završila srednju XXX u [veće urbano središte], ali nisam nikada radila [u struci]. Svaki dan sam putovala u školu iz sela. Putovala sam svaki dan autobusom. Htjela sam ostati u XX, ali kada sam se udala 'ko te više pita, tako je (smijeh). Muž je htio živjeti u svom selu, imali smo tu kuću, a onda ideš. S-1

Sve sugovornice koje su u braku imaju djecu. Zanimljivo je primjetiti da one koje imaju jedno dijete daju dodatni opis svoje *male* obitelji, pretpostavljajući dominantno raširenu normu obitelji s više djece. Može se tvrditi da iz istog razloga prisutne poželjne norme udaje i opetovanog majčinstva, one sugovornice koje nisu udane, također upotpunjavaju te odgovore humorom.

Da, udana sam. Imam jedno dijete. Mi smo mala obitelj; suprug, ja i dijete živimo skupa. S-6

Nisam još udana i nemam djece. S-8

Nisam udana i nemam djece. Nije mi to baš primarno u životu (smijeh). Šalim se, ali stvarno još uvijek ne razmišljam o tome. S-9

Nisam udana, ali sam u vezi. S-3

Neovisno o praćenom ključu geografskog područja ili dobi, sugovornice žive u obiteljskim kućama koje su u vlasništvu muških članova obitelji, najčešće supruga ili pak njihovih očeva. Žene postaju vlasnice jedino nasljeđivanjem smrću supruga, a u drugačijim primjerima ženskog vlasništva nekretnine, sugovornice su obično nudile dodatna objašnjenja. Neudane sugovornice ne žive samostalno, nego u svojim obiteljima orijentacije, dakle u onima gdje su rođene, dok dobar dio sugovornica živi u proširenim, višegeneracijskim i uglavnom patrilinearnim obiteljima.

Ma, ovo je muževa kuća, od njegovih roditelja. Kada sam ja nakon udaje došla, onda su i „stari“ (suprugovi roditelji) živjeli s nama. Nedavno su oni umrli, pa sad mi sami s djecom živimo. Ali kuća je od muža, on je vlasnik. S-1

Vlasnik kuće je otac. Mislím da su vlasnici svih kuća ovdje u mjestu muškarci. To je, barem kod nas tako, a mislim da je gotovo svugdje u ruralnim područjima tako. Žene tj. sestre se moraju odreći kući i zemlje u korist brata, a tako je s ovom kućom u kojoj mi živimo sada jer se moja tetka odrekla svog dijela kuće u korist mog oca. S-8

Moj djed je bio vlasnik, ali sada je baka s kojom živimo ja, XXX i XXX, vlasnica. S-9

Moj muž je vlasnik. Ovo je najprije bila kuća od njegovih roditelja koji su umrli. Naime, mi smo živjeli na gornjem katu, a oni ovdje u prizemlju. Nakon njihove smrti ovo smo sve preuredili i mi sada živimo ovdje u prizemlju, a gore na prvom katu su nam sobe. S-7

Svekar je vlasnik kuće, glavom i bradom (smijeh). Ja i muž živimo s njima, tj. imamo svoj kat na kojem živimo, ali svekar je vlasnik kuće. S-4

U ovoj kući živim s roditeljima i XXX, a majka je vlasnica kuće (smijeh). Ono što je komično u toj situaciji je da svaki put kada netko pita o vlasništvu kuće i imanja, a otac bude prisutan, onda svaki put on sam kaže da se uda, jer znate na selu ako muž nije vlasnik kuće, tj. došao je živjeti kod žene, onda se kao on udao (smijeh). S-3

Ja sam vlasnica kuće. Nakon što je moj suprug umro, meni je pripala kuća u kojoj živim s jednom kćeri i njenim suprugom i djetetom. S-15

Vlasnik je moj otac. U kući osim mene, mog supruga i djeteta, s nama živi i moj otac. S-12

U raspodjeli kućnog budžeta, sugovornice svjedoče o ponešto egalitarnijim odnosima. Premda je zamjetna tradicionalna podjela u kojoj je žena zadužena za svakodnevne kućne troškove, a muškarac za veće investicije oko kuće, zemljišta, radne mehanizacije ili automobila,

sugovornice ipak govore o prisutnosti zajedničkog donošenja odluka o trošenju financijskih sredstava. S obzirom na takve stavove, može se reći da se radi o svojevrsnom *podijeljenom zajedništvu* u kojemu su ženska i muška financijska domena jasno razgraničene, ali uz partnerski razgovor i uvid o procesima donošenja odluka. Praksa pregovaranja prisutnija je u kućanstvima s odraslom djecom koja samostalno prihoduju ili višegeneracijskim kućanstvima sa ženom kao najstarijom članicom obitelji, dok je u višegeneracijskim kućanstvima s muškarcem kao najstarijim članom obitelji ili kod sugovornica starije dobne dekade prisutnija tradicionalna rodna podjela u raspodjeli kućnog budžeta. Osim toga, sugovornice se smatraju racionalnijima i štedljivijima u baratanju s novcem od svojih partnera.

Sve odluke donosimo zajedno kao rezultat razgovora. Mogu reći da muž malo više odlučuje o nekim stvarima, kao npr. uređivanje kuće ili nekih poslova oko vrta ili sređivanja konobe, ali on se meni ne miješa kada je riječ o kući npr. jer ja donosim odluke uglavnom o kući tj. kupovini kako hrane, tako i nekih kućanskih aparata i slično. Nekako smo se mi podijelili, ali ipak reče on meni i ja njemu ako želimo kupiti neke skuplje stvari. S-7

Uglavnom ja donosim odluke oko kućanskih potrepština i hrane. Ako imamo neke veće financijske zahvate, onda zajedno odlučujemo, iako ako se radi o kupnji automobila ili nešto slično, ja se ne miješam suprugu u to. To je njegova stvar. S-10

Muž i ja donosimo zajednički odluke. Njegova je uvijek zadnja, ona u smislu „da, ženo“ ili „tako je“ (smijeh). Ma šalu na stranu, sve odluke donosimo zajednički, a tako i kada je o novcu riječ. S-5

Moj suprug i ja zajedno donosimo odluke. Mi živimo sa svekrom i svekrvom, ali sami donosimo odluke oko novaca i naše djece. Oni se ne miješaju u te odluke, ali kada je riječ o nekim većim odlukama, kao npr. nešto oko kuće, onda ipak muž i svekar odlučuju. Ali, muž i ja nasamo pričamo o tome (smijeh). S-4

Sve odluke koje se tiču našeg života pokušavamo donijeti zajednički, ali ipak je suprug taj koji više odluka donosi. On također raspolaže financijama jer više se on bavi stvarima oko kuće i zemlje koju imamo, znate one teže poslove za koje treba i više novca. Suprug raspolaže novcem jer je naš zajednički novac na njegovom računu. S-2

Muž i ja zajednički oko svega donosimo odluke, pa tako i oko novca. Ne može on sam donositi odluke, znate kakvi su muškarci, mi žene smo ipak malo štedljivije od njih. Nije nikada muž sam donosio takve odluke, ipak smo u braku. S-1

Uglavnom ja donosim odluke oko potrošnje novca jer je moj suprug rastrošan (smijeh), ali konzultiram se i s njim. S-14

Ne mogu reći baš da netko donosi odluke jer svi zajedno donosimo odluke. Kućni budžet nam se sastoji od moje zarade, XXX i XXX plaće i XXX mirovine. Tako da svi donosimo odluke i plaćamo račune, kupujemo hranu i slično. S-9

Sve je u našoj kući stvar kompromisa. Donose svi odluke zajednički, a čak se uvažava i mišljenje mene i brata jer nismo ipak više mala djeca. S-3

Svi zajedno donosimo neke veće odluke. Ja neke odluke oko poslova u kući i kuhanja donosim samostalno jer kćer i suprug rade. Oni mene uvijek pitaju oko nekih odluka, ali oni su mladi i ja im se ne želim miješati u njihove odluke. S-15

Kućanski poslovi isključivo su ženska obaveza, a muškarci sudjeluju samo u povremenim aktivnostima sitnih popravaka. Sugovornice prepoznaju da se radi o tradicionalnoj podjeli koju su neke bezuspješno pokušale promijeniti kroz organizaciju obiteljskog života. Prisutno je pristajanje na tradicionalnu podjelu rada po spolu s pragmatičnim objašnjenjem o radnom angažmanu supruga ili djece izvan kuće. Argumentacija je izgrađena oko toga da suprug puno radi izvan kuće, pa ne može sudjelovati u kućanskim poslovima. Kao i kod raspodjele kućnog budžeta, u kućanstvima s odraslom djecom koja samostalno prihoduju ili višegeneracijskim kućanstvima sa ženom kao najstarijom članicom obitelji kućanski poslovi su nešto ravnomjernije raspoređeni na više, ali ipak ženskih članova obitelji. Sugovornice pokušavaju zaštititi djecu od kućanskih poslova. Starije sugovornice smatraju da mlađe generacije žena zahtijevaju veći angažman ukućana u svakodnevnim poslovima, premda sugovornice mlađih dobnih dekada ne primjećuju isti taj proces.

Kućni poslovi su podijeljeni između mene i svekrve dok je bila živa. Muž i moj svekar nisu nikada radili kućanske poslove. Sada sve ja radim. Mislim tako je to uvijek bilo,

ja sam tako naučila, a i ne možete vi od muških tražiti da rade te kućanske poslove jer to je takav odgoj, patrijarhalni. S-5

Poslove u kući radimo ja i kćer, ali više ja radim. Kćer mi ipak radi, a i mlada je, ima momka pa ne mogu njoj nabaciti još i posla po kući. Muž radi svoj posao, a i radi i on u polju i oko stoke što imamo, ali po kući ne radi gotovo ništa. Kućanske poslove radim ja. S-7

Podjela među poslovima postoji u kući jer žene rade kućanske poslove uz brigu o djeci, rad na polju... A muški ipak ne rade po kući. Najgore mi je kada se ne mogu niti dignuti po sol ili vino kada sjednemo za stol, a onda ja kažem da se sami ustanu, ali ipak znate, digne se svekrva. To vam je tako jednostavno, to je takav odgoj. S-4

Nažalost, većinu poslova radim ja, kao i ostale žene. Pokušala sam ja da podijelimo poslove, ali nije mi uspjelo jer jednostavno to je odgojeno tako da muškarci ne rade po kući i teško je to promijeniti. Eto meni nije uspjelo, pa sam odustala. S-12

Uglavnom podijelimo kućanske poslove. Poslovi nisu baš striktno podijeljeni, ali pokušavamo svi skupa sve raditi. Ja radim po kući više poslova, ali pomogne mi i muž ponekad napraviti nešto. Ima on svoga posla, a da još sad i po kući radi. S-2

Kućanske poslove uglavnom radim ja, ali ne mogu reći da ima neke striktno podjele poslova. Svi se međusobno pomažemo, ali poslove oko ručka, večere, odjeće i čišćenja kuće, to radimo ja i kćer. Muž i sin pomognu oko nekih stvari kao plaćanje računa, odlaska u kupovinu nekada. A nema muž ni vrimena, radi i on po cijeli dan, a ja sam uvijek radila, tako me i odgojilo. Danas ove mlađe mogu to da ne rade samo po kući, ali to su bila drugačija vremena. S-1

Radimo majka i ja sve po kući. Ne možete očekivati od oca da radi još i po kući kada dođe, ipak cijeli dan je zaposlen. Tako da majka i ja sve radimo. Brat malo pomogne, ali ništa posebno. Jednostavno to treba biti u njima da bi to radili jer oni čak niti ne dignu tanjur sa stola. Podjela ipak postoji kada je riječ o kućanskim poslovima. Otac kada dođe s posla, ipak radi još u polju malo, pa ne mogu očekivati od njega da još radi i po kući. S-3

Postoji određena podjela poslova, ali ne mogu reći da je ona određena nešto strogo. Sve to ovisi o vremenu, tj. o raspoloživom vremenu. Nekada radim ja više poslova, nekada suprug. Sve je to podložno promjenama. S-6

Poslovi i nisu baš podijeljeni jer ja uglavnom sve radim (smijeh), ali to mi je i normalno jer i muž i djeca mi rade, tj, jedno radi, drugo je na fakultetu. Ne mogu i očekivati od njih da još i po kući rade. Što ću ja onda raditi? Iako meni kćer pomogne pogotovo vikendom. Muž obavi neke popravke po kući, ali sve ostalo ja radim. Oduvijek je tako bilo. Muškarci ovdje nisu ni naučeni da pomognu po kući malo, tako da je teško to promijeniti. S-10

Većinu poslova radim ja, ali pomogne mi i suprug dosta. On uglavnom ima odgovornost za poslove kao što je usisavanje, pranje prozora, iznošenje smeća (smijeh). Možemo reći da ipak radi neke lakše poslove po kući. Djecu nastojim ne opteretiti poslovima po kući jer će imati vremena raditi dovoljno tijekom života. S-11

Nisu nešto posebno podijeljeni jer majka uglavnom sve po kući radi (smijeh). Ja i brat joj pomognemo malo, najviše oko svojih stvari, ali ipak mama najviše radi. Kao što sam rekla, ja zimi imam više vremena tako da ja zimi radim više kućanske poslove, ali ljeti ne radim baš po kući. S-8

Uglavnom moja mama radi većinu. Pomognem joj ja koliko stignem, ali većinu ipak ona radi. Tata ne sudjeluje baš, osim što popravi nešto po kući i oko vrta radi, ali baš kućanske poslove radi većinom mama. S-13

Rodni poredak osobne biografije ruralnih žena značajnije je smješten u obliku privatnog patrijarhata. Ekonomski život sugovornica dominantno je obilježen kućnim radom, premda uglavnom s vlastitim poljoprivrednim proizvodima izlaze na lokalno tržište. Ograničeno su geografski mobilne, budući da žive u mjestu ili svog ili muževog rođenja. Udaja i život u obiteljskoj kući svekra ili supruge dominantni je razlog preseljenja sugovornica. Kućanske poslove obavljaju same, a čak i kada takvu raspodjelu smatraju nepovoljnom, zaštićuju supruge i djecu od te aktivnosti. Sugovornice prepoznaju količinu rada i angažman koje ti poslovi iziskuju, iz čega je razvidno koliki udio dnevne radne aktivnosti oni zaista zauzimaju.

Međutim, prepoznavanje skrbničke uloge žene ne dovodi do njene promjene, jer sugovornice apologetski prihvaćaju jasnu rodnu podjelu rada. Važnost muškog posla koji se obavlja u javnosti ima primat nad kućnim, ženskim, privatnim radom.

Prelazak prema javnom patrijarhatu rodnog poretka nalazi se u području obrazovanja i upravljanja kućnim budžetom. Naime, sugovornice mlađih dobnih dekada imaju visokoškolsko obrazovanje, dok one srednje i starije dobi imaju srednje stručno obrazovanje. Sugovornica koja je završila osnovnu školu u najstarijoj je dobnj skupini, što svjedoči o porastu obrazovnih dostignuća žena. Premda sugovornice uglavnom donose samostalne odluke samo vezane za dnevni kućni budžet, prenose iskustva zajedničkog odlučivanja s bračnim partnerima. Iako su veće investicije zaštićeno muško područje odluke, a ekonomska neovisnost i samostalnost sugovornica možda skromna, ipak se mogu nazrijeti obrisi javnog patrijarhata.

3.2. Radna svakodnevica

Interpretativna cjelina radne svakodnevice obuhvaća sve teme koje se odnose na radnu povijest, prilike i mogućnosti s kojima se susreću ruralne nezaposlene žene. Dužina nezaposlenosti, vjerojatnost pronalaska posla, radni dan i samostalnost u razvijanju posla i potrebnih vještina okosnica su razumijevanja ove cjeline. Premda se neke nominirane teme pojavljuju u ostalim dijelovima prikaza rezultata istraživanja, njihov je domet dodatno usmjeren na rasvjetljavanje odnosa koji ruralne nezaposlene žene imaju prema radu općenito i plaćenom zaposlenju kod drugog poslodavca.

Kako je planirano u procesu uzorkovanja, sve su sugovornice formalno nezaposlene. Međutim, razlozi i objašnjenja nezaposlenosti se razlikuju. Preciznije rečeno, sugovornice nisu klasično nezaposlene, jer sve imaju radnu povijest bilo da rade u okviru kućne ekonomske djelatnosti ili i na plaćenom zaposlenju. U tržišnom svijetu rada susreću se sa svim otegotnim okolnostima ženske zaposlenosti. Sugovornice su iskusile gubitak posla zbog rođenja djeteta, nemogućnost rada izvan kuće zbog obiteljskih skrbničkih obaveza, gubitak posla zbog stečaja firme, nedobivanje otpremnine, dugotrajnu nezaposlenost, strukturnu nezaposlenost, neke su u srednjoj i nezapošljivoj starosnoj dobi, dogodilo im se emocionalno nesnalaženje s dobivanjem otkaza, nisu mogle pronaći posao nakon školovanja, često rade na međugradski udaljenim honorarnim i sezonskim poslovima ili onima s fleksibilnim radnim vremenom. Međutim, sve situacije u kojima su se našle tražeći i obavljajući razne poslove, nisu umanjile želju i potrebu za plaćenim zaposlenjem.

Nakon što sam završila srednju školu nešto malo sam radila njegujući stare i bolesne, od rodbine i prijatelja roditelje, ali onda sam se brzo udala i dobila djecu i onda je bilo puno posla oko djece, kuće i svega i onda nisam tražila posao. Muž je radio. Sad mi je malo žao, ali šta ćete, to je život. Tako je to. S-1

Ja sam imala svoj frizerski salon, ali posao nije baš najbolje išao, pa sam zatvorila i sada po kućama šišam mušterije i radim za vjenčanja i krizme, pričesti frizure. Ali nezaposlena, ono službeno, sam ima 2 godine. S-11

Nezaposlena sam sad od 9. mjeseca jer sam radila tijekom ljeta u jednom restoranu. Uglavnom radim preko ljeta jer tada ima više posla, a zimi ne radim jer u tom

restoranu gdje ljeti radim rade samo dva kuhara. Ne treba im više ljudi zimi, ali barem me zovu ljeti da radim. (...) U selu nema baš mogućnosti tako da i ja radim u susjednom gradu. Putujem ljeti pola sata automobilom tako negdje, ako me ne uhvati gužva. Nije to problem putovati ako ima posla jer bolje i to nego ovako kada ne radiš ništa. S-8

Nezaposlena sam od kada sam završila fakultet. U struci sam radila samo sezonski u jednom hotelu zadnja dva ljeta, a ostalo preko godine radim na crno, ali ne u struci već radim kao fotografkinja za neke portale i tjednike. Ali to me plaćaju honorarno tj. kako koju sliku prodam, zaradim. (...) Mene osobno ne ograničava mjesto kada je riječ o poslu jer imam automobil i mogu se zaposliti i 50km udaljeno od mjesta gdje živim, samo da radim, ali eto nemam ni s tim sreće. Tako da ovo što radim honorarno kao XXX, dobro mi dođe, a i zanimljivo je. Žene mojih godina su u istoj ili sličnoj situaciji, odnosno obrazovane su i motivirane za rad, ali posla nedostaje, posebno u manjim mjestima. S-9

Ja sam trenutačno u mirovini; išla sam u prijevremenu mirovinu zbog stečaja tvrtke. To je bilo prije 5 godina, tako negdje. Ali kako je mirovina mala, ja radim još dva posla. Prodajem posuđe i kreme, a malo svoje poljoprivrede prodajem; voće i povrće. Dakle, radim više honorarnih poslova (smijeh). S-5

Nakon što sam završila srednju školu radila sam kao krojačica u firmi. Međutim, kako je nakon rata u Hrvatskoj sve počelo propadati pa tako i različite firme, propala je i ova u kojoj sam bila zaposlena. Firma je išla u stečaj tako da nismo niti otpremnine dobile. Nakon toga sam jedno vrijeme bila nezaposlena, ali uvijek sam nešto honorarno radila. Svi ti poslovi bili su na kratko vrijeme, na određeno. Sada uglavnom radim samo sezonski u hotelima, u kuhinji kao ispomoć. Također radim i po potrebi u restoranu, ali to je sve na crno jer dobijem novac na ruke, ne prijavi me. Kada sam radila u sezoni prijavili bi me, ali to traje samo 3-4 mjeseca, a zimi uglavnom ne radim. S-7

Radim povremeno u gradu, tako da putujem na posao. Nije to neki problem što putujem jer ionako nije grad toliko udaljen od mog sela, nije to kao prije jer sada ste brzo u gradu na poslu. S-6

Radila sam na par zamjena u školama, ali sad je pauza jer je ljeto pa ćemo vidjeti kad započne školska godina. Radila sam i neke prijevode za turističku zajednicu, ali sve je to honorarno ili na određeno, na kratki period. Nemam još nikakvog stalnog posla od kada sam diplomirala. Ali nemaju ni moje kolegice. (...) Današnje selo je dobro povezano s gradom tj. selo je povezano s gradom jer imamo neloše ceste, pa i autobuse, iako je ipak malo lakše kada se ima automobil. Ne mogu reći da imam manje šanse i mogućnosti od svojih kolega iz grada jer nije ni selo što je nekad bilo, tj. „nije na kraj svijeta“ kao nekad. S-3

Ne radim već par godina, skoro pet godina. Od kada sam ostala bez posla kao tehnološki višak radila sam na „crno“ neko vrijeme, ali sada ni to ne mogu naći. S-12

Ne radim dvije godine. Nakon što sam ostala bez posla, malo sam se odmorila jer je otkaz stvarno stresan bio. Dobila sam otpremninu koliku-toliku i sad još uvijek nisam potpuno predana traženju posla. S-14

U procjeni mogućnosti pronalaska posla sugovornice precizno detektiraju socijalne i ekonomske prepreke koje ih strukturiraju. Prema vlastitim riječima, aktivne su u traženju posla, te se oslanjaju na svoje resurse i socijalne mreže. Prema ulozi Hrvatskog zavoda za zapošljavanje imaju negativan stav neovisno o mjestu stanovanja ili generaciji, čak i kada nisu korisnice usluga tog servisa ili kada su ostvarile mogućnost dobivanja naknade za nezaposlene.

Ne prijavljujem se na Zavod. Mislim da nema nikakve koristi od prijavljivanja na Zavod. Nikada me nisu zvali za posao, a sad već dvije godine se ne prijavljujem. S-2

Da, prijavljujem se na Zavod od kada sam završila studij. Nisu me nikada zvali za posao niti za bilo što drugo. S-3

Prijavljivala sam se dok sam imala naknadu sa Zavoda, ali nakon što sam prestala dobivati naknadu više se ne prijavljujem jer me nikada nisu zvali za posao. Od Zavoda nema nikakve koristi jer nema posla, a i oni se ne trude naći posao ljudima. S-7

Jesam, prijavljujem se. Sada ću dobivati neku malu naknadu sa Zavoda tako da se prijavljujem, ali ne očekujem nešto puno od Zavoda jer ima jako puno ljudi bez posla, a posla nema dosta. Do sada sam se uvijek prijavljivala i čak su me jednom i zvali za neki posao, ali na kraju me na posao nije primilo. S-8

Prijavljujem se. Zvao me par puta savjetnik da imaju neki oglasi na koje sam se javila, ali nisam dobila nikada odgovore. S-13

Prijavljujem se. Čak sam se jednom zaposlila preko Zavoda, ali to je bilo sezonski samo. S-14

Potruga za zaposlenjem ne odvija se službenim, institucionalnim kanalima. Realističnim procjenama nemogućnosti zaposlenja, sugovornice zapravo opisuju vlastitu poziciju unutar stratifikacijske strukture društva. Naime, prepoznaju da su im na raspolaganju gotovo isključivo sezonski manje kvalificirani poslovi konobarice, prodavačice, kuharice ili sobarice. Starije sugovornice osjećaju manjak obrazovanja i svoju dob kao otegotne okolnosti u traženju posla, dok mlađe sugovornice govore o prekvalificiranosti, odnosno nemogućnosti pronalaska visokokvalificiranih poslova. I za njih je dob prepreka, ali zbog pomanjkanja radnog iskustva. Uz dugotrajnije nepovoljne tržišne prilike za žene, aktualna ekonomska kriza dodatno ih je pogodila. Skrbnička uloga u obitelji dodatno otežava pretpostavke za traženje posla izvan kuće. Zanimljivo je spomenuti da sugovornice život u ruralnim područjima u blizini većeg gradskog središta vide kao prednost u ekonomskom smislu. Do urbanog središta mogu svakodnevno putovati zbog rada, uz istovremeno održavanje vlastite poljoprivredne proizvodnje ili sitnih honorarnih lokalnih poslova kojima se upotpunjava i osigurava stabilnost kućnog budžeta.

Mogućnosti su ženama smanjene zbog ove krize koja nas je zahvatila, ali ženama je uvijek bilo teže. Meni je žao što nisam radila, ali sada kada pogledam kakav mi je život bio, nisam imala vremena kada raditi zbog brige oko djece, onda su se suprugovi roditelji razbolili pa se trebalo o njima brinuti. Suprug je radio. Još imamo i vrt i zemlju oko koje se treba svakodnevno brinuti. Ja ne znam kada sam ja mogla biti zaposlena (smijeh). S-10

Šanse za zaposlenje su jako male u našem mjestu. Nezaposlene žene traže posao u gradu Splitu, ali i tamo nema posla. Posla na selu uvijek ima, ali nije to taj posao koji mlade žele raditi jer one žele negdje u firmi raditi, a mi starije, evo ja nisam nikad radila, ali nije ni lako naći posao. Sve koje odu na fakultet ne vraćaju se, a i gdje će se vratiti, nema posla za njih. U moje vrijeme i moglo se naći posla ovdje, ali danas ne može. Mora se putovati u susjedno mjesto ili grad, ali ništa to danas nije stabilno. S-1

Mislim da su veće mogućnosti nama ženama koje živimo ovako u selima koja su blizu gradu kao što je moje. Imamo više mogućnosti i za rad i za zaposlenje jer kakva god situacija bila ja ipak imam svoje proizvode, voće i povrće, koje sama zasadim i uzgojim, a žena u gradu mora zaraditi novac da bi to imala, pa mora kupiti. Mislim da je nama koje živimo na selu, ako je selo blizu grada malo ipak lakše. Posla nema ni u selu ni u gradu, ali ipak se ovdje na selu bolje poznajemo i uvijek nekome nešto treba, pa možeš zaraditi. S-5

Mogućnosti zapošljavanja s obzirom na moju struku su jako malene, iako imam visoku stručnu spremu. Ali mislim da nisu ništa manje mogućnosti zapošljavanja zato što ja ili moje susjede živimo u selu. Ipak je udaljeno naše mjesto samo 45 km od grada, a to ne mogu reći da na nam je prepreka. S druge strane ženama nije lako naći posao i zbog neadekvatne skrbi za djecu jer problem i grada i sela je što nema dovoljno vrtića niti jaslica. Selo i grad se tu posebno ne razlikuju jer u gradu možda ima više vrtića, ali ima i više djece. Općenito, društvo jako malo radi da bi olakšalo ženi da se vrati na posao jer je lakše da žena ne radi nego čuva djecu, a da se sustav ne „zamara“ problemima skrbi oko djece. S-6

(...) Mi žene na selu imamo i svoje voće i povrće pa nam je malo lakše jer barem stol nije prazan, a žene u gradu trebaju kupiti sve. Što se tiče zaposlenja žena, one starije su uglavnom ostale bez posla nakon što su firme propale, pa onda žene rade honorarne poslove ili su otišle u mirovinu. Mlađe žene su se ipak više školovale nego mi, tako ako se uspiju zaposliti rade bolje poslove nego mi, a i mnoge ostaju nakon fakulteta živjeti u gradu, a selo je samo za odmor vikendom. S-7

Mogućnosti su jako male jer nema dovoljno radnih mjesta. Evo ja [imam zanat] pa mi je malo lakše jer je ipak to zanat pa mogu uvijek nešto odraditi, (...) ali ne znam kako

se ove žene koje imaju neka druga zanimanja zaposle. Teško je danas ženama, mislim teško je uvijek bilo, ali danas su i veći troškovi, a i djeca imaju veće prohtjeve. Imamo male mogućnosti za posao i napredak, a i u gradu većem ako tražiš posao, ima i tamo nezaposlenih tako da nije otići samo rješenje nezaposlenosti. S-11

Male su mogućnosti i to pogotovo za mlade kao što sam ja, bez radnog iskustva. Uspijem naći samo neki povremeni posao ljeti, ali nije to ništa održivo i nakon ljeta. S-13

Jako su male mogućnosti za žene mojih godina jer svi traže mlade, a kada mene vide poslodavci me odmah prekriže zbog godina, ali i obrazovanja. Zato ja radim ove NKV poslove, ali i tih je sve manje i manje, a i kako ima puno nezaposlenih onda i za tim poslovima je potražnja. S-15

Iako u trajnoj potrazi za plaćenim zaposlenjem za sudionice se ovog istraživanja ne može reći da su klasično nezaposlene. Kako su i same prepoznale, život u ruralnom predjelu omogućava, ali i zahtijeva rad na poljoprivrednim površinama i oko kuće. Radni dan ruralnih žena izrazito je intenzivan i u potpunosti ispunjen, posebice ljeti kada se uz poljoprivredne poslove žene bave turističkim iznajmljivanjem vlastitih apartmanskih kapaciteta ili drugim sezonskim poslovima. Mlađe sugovornice koje nemaju djecu nešto su slobodnije u organizaciji ljetnih aktivnosti, premda može se reći da neovisno o generacijskim razlikama sve sugovornice kontinuirano i paralelno obavljaju više poljoprivrednih, kućanskih, sezonskih i honorarnih poslova.

Kućanskih [poslova] ima i ljeti i zimi (smijeh). Moj dan počinje veoma rano ljeti, već u 5 sati jer treba zaliti, a poslije i ubrati ono što ću prodati taj dan ili kuhati. Imam posla onda oko kuće i dok otpremim muža i djecu na posao ili fakultet, prođe vrijeme. Zimski dani su dosadniji i kraći jer sunce brze zađe, a i nemam toliko poslova oko vrta. Zato zimi radim neke druge poslove kao npr. pletenje i šivanje, pa na to izgubim vremena, a i to volim raditi. Pogotovo plesti. S-10

Pa skoro svaki dan je isti, ali naravno razlikuje se zimski i ljetni dan. Zimi se manje radi na zemlji, u vrtu, a više se radi po kući šta se ima. Ja ustajem rano, u pet sati i onda malo po kući šta se ima; ljeti idem rano u zoru zaliti voće i povrće još dok nema

sunca, dok nije vrućina i ide se na pazar prodavati. Kada se vratim s pazara, onda spremim ručak za svekra, djecu, muža i sebe i obaviti kućanske poslove još što imam. Nakon ručka stignem se malo i odmoriti i onda predvečer kad zađe sunce opet zaliti ili okopati ako se ima šta. Ma uvijek na zemlji imate raditi, a tek u kući posla. (...) Radi i muž; ima on svoj posao u firmi, a onda i radi u vrtu kad dođe, pomogne on meni. Zimi ima manje posla, a što ćete, zima ubije sve. Teško i na pazaru stati po onoj zimi, kad bura udre. Zimi prodajemo što imamo, što je sezonsko, ali ipak se manje radi jer nema sadnje, uglavnom manje poslova imate. Dan je kraći, pa više po kući radim. Tako da dnevno zimi u vrtu radim oko 2 i po do tri sata, a ljeti malo duže, oko 4 sata. S-1

Ima razlike između zimskog i ljetnog dana jer sam ljeti zaposlena u restoranu i radim od podne do deset sati navečer, a ujutro prije posla zalijem povrće i voće u vrtu i uberem što treba. Ljeti nemam baš vremena jer radim dok je zimi malo drugačije jer uglavnom radim poslove po kući i ako treba pomagati oko vrta i prodaje maslinova ulja koje imamo i vina. S-8

Eto to je život na selu, puno ovisimo o vremenskim prilika, a onda ti bude žao jer uložiš puno vremena i truda, a za ništa. Ljeti imam i narudžbe za [hranu koju pripremam] jer je sezona, pa to ide, a zimi ipak malo manje. Ali radim ja puno i zimi, samo što je taj posao više vezan za kuću, tj. prodaja posuđa i krema, te šivanje ako što imam. Svakako dan mi je kratak (smijeh). S-5

Postoji razlika između zimskog i ljetnog dana na selu. Ljeti se ja ustajem u 5 sati i onda pomognem mami da spremi voće i povrće za tržnicu i odvezem je. Onda se vratim i zalijem povrće u vrtu, čupam travu i spremim kuću što imam, odradim kućanske poslove. Zatim, idem po majku na tržnicu i dovedem je kući te spremamo ručak. Uglavnom nakon ručka jer je velika vrućina na selu, malo se odmorim nakon ručka dok ne zađe sunce. Predvečer idemo ponovno u polje, zalijevamo što imamo, sredimo vrt, uberemo povrće za na tržnicu opet ujutro, a i ako imamo neke narudžbe na naše proizvode koje radimo, npr. soparnik ili neke kolače, onda i to napravim jer to nam donosi novac. Uglavnom ljeti tako provedem u polju i vrtu dnevno oko 5, 6 sati. Sada kada je doba vađenja krumpira, imam osjećaj kao da sam cijeli dan u polju. Tada radni dan traje duže i naporniji je. A opet zimi je to sve drugačije jer zimi ima

manje posla na polju. Tako da zimi mami više pomažem, a i radim na zamjenama u školi kada me zovu, prevodim i lektoriram knjige. S-3

Velika je razlika između zimskog i ljetnog radnog dana. Zimski dani su uglavnom dosadni jer nemam baš posla kao ljeti, a nema ni društvenih sadržaja zimi, znate kakav je zimi život na otoku. S druge strane, ljeti imam jako puno posla jer imamo apartmane koje iznajmljujemo i ima oko gostiju dosta posla. Ljetni dani su mi u potpunosti ispunjeni, od ujutro do navečer jer osim što se brinem oko našeg posla u turizmu, imamo i vrt koji obrađujemo. Oko 2 sata dnevno se bavim poslovima oko vrta. S-2

Ljeti više izlazim s prijateljicama i zabavljam se, ali imam i više posla jer pomažem roditeljima oko apartmana koje imamo. Ponekad i pronađem neki sezonski posao, pa mi je ljeto stvarno ispunjeno. Zima je drugačija jer ovo je malo mjesto i nema nikakve zabave. Za zabavu treba ići do Splita, a to nije uvijek najzgodnije zbog prijevoza. Nadam se da ću naći posao neki sada jer bi se htjela osamostaliti od roditelja barem financijski koliko je moguće. S-13

Iz opisa radnog dana razvidno je da sugovornice ostvaruju prihode iz raznih izvora. Uglavnom se radi o proizvodnji i prodaji vlastitih poljoprivrednih poslova. Kućom budžetu sugovornice pridonose dodatnim poslovima kao što su šivanje, frizerske usluge ili kataloška prodaja raznih proizvoda. No, značajniji udio sredstava ostvaruju od ljetnog iznajmljivanja apartmana i srodnih sezonskih poslova u turizmu. Mlađe sugovornice rad u poljoprivredi više shvaćaju kao pomoć majkama ili cijeloj obitelji, a manje kao svoju ekonomsku aktivnost. U kontekstu ovog istraživanja važno je primijetiti da prihod ostvaren povremenim i dodatnim honorarnim poslovima sugovornice ne doživljavaju kao osobni prihod, nego kao financijska sredstva u vlasništvu cijele obitelji. Sugovornice pokazuju veliku snalažljivost i prilagodljivost ekonomskim i socijalnim uvjetima u iznalaženju različitih načina prihodovanja.

Svoje voće i povrće prodajem na tržnici u Splitu. Bavimo se poljoprivredom, muž i ja. Muž je zaposlen, ima posao; tako da ja prodajem na tržnici. To je naše voće i povrće i proda se, ali nije to moj novac, to je za kuću, za nas. Na zemlji treba puno raditi, a sve to mi i djeca radimo, onda ja prodam. Malo mi djeca pomažu, ali imaju oni školu, ne

mogu oni raditi. Ja od kada sam se udala prodajem na tržnici; nekada smo ja i svekrva zajedno, ali žena je umrla i onda muž i ja dalje radimo. S-1

Kućnom budžetu doprinosim tako da se brinem za sve apartmane koje imamo i ljeti iznajmljujemo. Oko apartmana radim sve, od rezervacija, primanja gostiju, čišćenja apartmana...Imamo i vrt kraj kuće koji sređujem i o kojem se brinem, ali proizvode ne prodajemo jer je to uglavnom za našu upotrebu. A što da budem plaćena za to kada je to naš zajednički novac koji ide na naš zajednički račun. Kćer i ja vodimo najviše brigu oko apartmana, čišćenja, održavanja i dočekivanja gostiju, ali nemamo plaću za to, kako bi Vam rekla, to je novac koji je za svih nas i od kojeg živimo. Kada mi treba novca pitam od muža, a i kupujemo stvari zajedno, ono za kuću i ostale stvari koje nam trebaju. S-2

Zaradim uglavnom [radeći svoj zanatski posao] po mjestu. Najviše zaradim kada je vrijeme pričesti, krizma i vjenčanja. To mi dobro ide jer nemam svih onih troškova koje sam imala [dok sam imala otvoren obrt]. Nešto malo imam i u vrtu povrća i voća, ali ja uglavnom sadim cvijeće koje onda aranžiram u bukete pa i to prodajem kada su svečanosti. Mogu reći da imam dva izvora prihoda (smijeh). S-11

Pa ja prodajem kreme i posuđe. Dakle, ja sam kao posrednica za prodaju, tj. koliko prodam toliko zaradim. Radim na proviziju, ali dobro mi ide. Također, ja prodam svoje povrće i voće što imamo u vrtu, kao što sam rekla i ranije, napravim i [hranu] pa prodam. Dobro ja pridonosim kućnom budžetu (smijeh). S-5

Trenutačno nemam nikakvih prihoda. Imala sam naknadu sa Zavoda, ali više ni to ne primam. Sad me trenutačno suprug uzdržaje. Prodám svoja jaja koja imam od kokoša i povrće preko ove jedne susjede i od toga zaradim. S-12

(...) Ja sadim povrće koje moja susjeda prodaje na pazaru. Dakle, ona otkupljuje od mene i onda prodaje. Ili kako kada kako se dogovorimo, nekada novac dijelimo tek kada se proda povrće, ali uglavnom otkupljuje od mene. Dakle, ja sadim, drugi prodaju (smijeh). To je moja zarada kojom ja pridonosim kućnom budžetu. S-4

Kada ne radim onda više pomažem roditeljima oko prodaje povrća i oko branja i zalivanja vrta. Tako da i kad ne radim ima posla uvijek, ali samo što je razlika jer zimi to što prodajem povrće na tržnici ne dobijem novac ja, nego je to za nas svih tako da mogu reći da radim, ali za to ne primam plaću (smijeh). S-8

Ja jesam nezaposlena, ali imam honorarne poslove. Znam strani jezik tako da prevodim, (...) te držim repeticije, radim lekture knjiga. Uz sve to i kući sam dosta aktivna tj. kako moja mama prodaje na pazaru naše voće i povrće ja njoj pomažem. To mami pomažem, nisam plaćena za to, tj. ne mogu reći da imam prihode za to, ali rado pomažem mami jer je to ipak naš obiteljski novac, naš obiteljski posao. S-3

Snalažljivost u pronalaženju i obavljanju raznolikih poslova ne doseže do planova pokretanja vlastitoga posla. Sugovornice, doduše, komuniciraju svoje ideje za poslovnim osamostaljivanjem, no one se iscrpljuju u strahu od rizika ili administrativnih zahtjeva. Iako postoji prepoznavanje trenutne aktivnosti kao oblika poduzetništva ili obrta, ta se samodefinicija zaustavlja na početnoj razini i ne razvija prema eventualnom proširivanju posla. Sve ideje su u okviru postojećih poznatih poslova i aktivnosti. Registriranje obrtne aktivnosti sugovornice planiraju samo zbog potrebe legalizacije trenutnih djelatnosti. Prema tome, kod sugovornica se može notirati manjak želje ili potrebe za širenjem postojećeg posla koji je posredovan strahom od financijskih i administrativnih prepreka.

Sugovornice se bave zahtjevnim poslovima u koje intenzivno ulažu svoju radnu snagu. No, manje ulažu u sebe ili u razvijanje vještina koje bi im mogle otvoriti nove poslovne mogućnosti. Primjerice, premda žive u kućanstvima koja posjeduju računala, jedino mlađe i obrazovanije sugovornice tehnologiju koriste sadržajno. Sugovornice srednje i starije generacijske dekade uglavnom ne posjeduju informatička znanja ili ih koriste za igranje računalnih igara i traženje recepata. No, valja naglasiti da dužina radnog dana žena ne ostavlja prostora za daljnja usavršavanja, pa uz kulturom posredovanu nesigurnost u svoje sposobnosti i sumnju u državni administrativni aparat, sugovornice ostaju u začaranom krugu ruralne prividno nezaposlene svakodnevice.

Za mene je to preveliki rizik, ali mislim da ću od idućeg ljeta pokrenuti svoj posao jer ne mogu više na crno iznajmljivati turistima. Eto onda sam ja od iduće godine poduzetnica (smijeh). S-14

Ja sam imala svoj XXX, ali propao je jer smo imale neke financijske gubitke i kredite. Ponovno se ne bi upuštala u privatni posao jer ovako mi trenutno odgovara, a i bio je sve to jedan veliki stres od kojeg se još nisam oporavila pa ne mislim o tome trenutačno. S-11

Pa mislila sam ja otvoriti malu samoposlugu ovdje u selu, ali nije bilo dovoljno novaca za to. Financije su uvijek prepreka, a šta ćeš. (...) A za samoposlugu trebalo je novaca, ali sad je i kriza pa nemamo toliko. Loše i na tržnici ide. Ljudi nemaju novca, malo se kupuje. S-1

Ja bih voljela imati neku svoju malu konobu s autohtonim jelima, ali nemam mogućnosti za to još uvijek. Nisam baš nešto intenzivno razmišljala o tome jer nemam novca, a ne želim dizati neki kredit jer mi je to preveliki rizik. Možda za neko vrijeme nešto i pokrenem, ali sada još ništa. S-8

Jesam, imala sam ideju, ali s obzirom na birokraciju i financijske neprilike, ipak sam odustala. Vidjela sam da mi se više isplati da [odradim] ako nekom nešto treba i to mi plate. Isto tako napravim ja soparnik pa ga prodam, a prodam i voće i povrće. Mogu reći da sam ipak poduzetnica, ali eto nemam registriran obrt pa da mogu reći da sam baš prava poduzetnica, ali snašla sam se i radim sama za sebe. S-5

Imala sam ideju otvoriti svoj obrt, ali nisam imala dovoljno hrabrosti upustiti se u rizik. Nedostajalo mi je novca, ali i inicijative i samopouzdanja. Još uvijek razmišljam pokrenuti svoj obrt jer ne može se više na „crno“ raditi jer su kazne velike, a i moći ću plasirati proizvode možda negdje dalje, u dućane neke jer ovako ne mogu. Još nisam odustala od ideje. S-7

(...) neke moje prijateljice pokrenule su svoje poslove, ali vidim da im je teško i zbog krize i birokracije, ali opet ja i nemam očito veliku ambiciju za pokretanje nekog svoga posla. S-6

Pokretanje vlastitog posla je previše komplicirano, mislim bilo bi lijepo kada bi se moglo, ali ja i moja obitelj ne možemo. Prvenstveno zbog toga što se ima puno

troškova i obaveza prema državi, a gledamo s druge strane puno je ljudi i propalo, puno se tih obrta zatvorilo, a takva situacija nije motivirajuća. U nas ako radiš pošteno, teško ćeš zaraditi, a ako ideš raditi na crno ne isplati se jer će te kad-tad uhvatiti, a i ja ne bi mogla tako raditi. S-4

(...) Nemam ja niti mogućnosti trenutno za vlastiti posao jer nemam novca za to, a i naša birokracija je prekruta za to. Na primjer, mogu reći da je moja majka poduzetnica koja sama radi i prodaje na tržnici naše voće i povrće. Od proizvodnje do prodaje, sve sama radi. Ima registriran obrt, a ja sam joj asistentica jer ja i ona sve vodimo oko obrta. Zarada nakon što se sve plati, troškove koje imamo, nije neka velika, ali dovoljna je za život. Uostalom, važno je da se radi. S-3

Odnos privatnog i javnog patrijarhata u rodnom je poretku radne svakodnevice jako kompleksan. Istovremeno supostojanje kontinuiteta i promjena iz privatnog u javni patrijarhat može se pratiti između različitih generacija ruralnih žena, ali čak i unutar osobne biografije jedne sugovornice. Ponovnim pogledom na podatke iznesene u prethodnom poglavlju može se ustvrditi da želja za zaposlenjem smješta sugovornice u javni patrijarhat. Naime, premda nisu klasično nezaposlene sugovornice bi htjele pronaći plaćeno zaposlenje izvan kuće. Otežan pronalazak posla događa se zbog nepovoljnih ekonomskih prilika, ali i društvenih procesa tranzicije koje je mnoge sugovornice suočio s propadanjem poduzeća u kojima su radile i posljedičnim otkazom. Sugovornice ciklički prelaze iz zaposlenosti u nezaposlenost i natrag, jer najčešće obavljaju manje kvalificirane sezonske poslove. Prepoznale su važnost formalnog obrazovanja, ali kako ono nije garancija kvalitetnog zaposlenja, sigurnost prihodovne egzistencije sugovornice mogu pronaći unutar obitelji i poljoprivrednim poslovima. Na ovaj način, unutar istog elementa želje i potrage za plaćenim zaposlenjem, uz javni patrijarhat iskustvo je sugovornica obilježeno i privatnim patrijarhatom.

Miješanost oblika patrijarhata nastavlja se u procjeni mogućnosti pronalaska posla. U objašnjavanju prilika tržišta rada ruralne žene prepoznaju sve strukturne, ekonomske, kulturne i društvene prepreke ostvarivanja plaćenoga zaposlenja. Prednost vide u životu pored većeg urbanog središta gdje mogu putovati na posao, ali suočavaju se s ograničenom ponudom poslova zbog ekonomskih prilika, neadekvatnog obrazovanja ili poslova koji su tek sezonski i povremeno raspoloživi. Moglo bi se reći da ih strukturne okolnosti društvenih kretanja i tržišta rada drže u domeni privatnog patrijarhata. No, sugovornice obavljaju niz različitih

radnih aktivnosti. Same ispunjavaju prostor rada vlastitom proizvodnjom poljoprivrednih proizvoda ili obavljanjem sitnih zanatskih poslova. Radna fragmentiranost obilježava sve generacijske dekade sugovornica, premda starije smatraju da su zahtjevi mlađih generacija promijenjeni, pa tvrde da se mlađe generacije udaljavaju i odbijaju rad u polju. Iako se analizom radnog dana sugovornica to ne može zaključiti, ovakva opservacija ipak svjedoči o primjećivanju promjena društvenih procesa i životnih konteksta sugovornica čime je okvirno ocrtan prijelaz iz privatnog u javni patrijarhat.

Svojom radnom aktivnošću ruralne žene ostvaruju financijske prihode. Djeluju u mješovitom modelu predindustrijske i industrijske proizvodnje, jer većinu svojih prihoda ostvaruju u i kroz vlastito kućanstvo. Premda povremenim izlascima na tržište ulaze u javni patrijarhat, njihovi prihodi ostaju u domeni privatnosti. Sve što ostvare smatraju obiteljskim zajedničkim novcem kojim ne raspolažu samostalno. Obitelj je prostor sigurnosti i ulaganja, dok se želja za poslovnim i financijskim osamostaljenjem tek sramežljivo njeguje. Naime, proširivanje i osamostaljivanje u privatnome poslu obilježeno je nepovjerenjem. S jedne se strane ono odnosi na državne institucije i javne servise, a s druge strane radi se o nepovjerenju u vlastite sposobnosti. Može se zaključiti da transgeneracijski strah od samostalnosti održava život ruralnih nezaposlenih žena u domeni privatnoga patrijarhata.

3.3. Socijalni servisi i socijalna uključenost

Socijalni servisi koje sugovornice nominiraju su javni prijevoz i organizirana skrb za djecu, odnosno vrtići. Premda su istraživana ruralna mjesta prometno povezana s većim urbanim središtima, sugovornice priželjkuju češće dnevne linije. Osobnim automobilima raspolažu uglavnom žene mlađih dobnih dekada, no i ostale sugovornice ih imaju na raspolaganju. Skrb za starije nije značajnije prepoznata kao problem, pa se može pretpostaviti kako se briga o starijim članovima obitelji podrazumijeva. Skrb o djeci je organizacijski zahtjevnija, budući da su sugovornice s malom djecom obično istovremeno u najproduktivnijem radnom periodu života, pa prepoznaju potrebu veće i kvalitetnije ponude vrtića. Nezaposlene žene samom činjenicom da su u kući, nikada tu ulogu ne prenose na javne institucije vrtića. Međutim, korištenje organizirane skrbi o djeci često je neadekvatno ili nedostupno iz ekonomskih razloga. U situacijama kada majka ne provodi cijelo vrijeme s djecom, tu ulogu neizostavno preuzimaju bake ili starije kćeri, protežući rodni lanac skrbi na sve generacije žena u obitelji.

Meni vrtić nije trebao jer ja sam kućanica koja je bila stalno kući i na raspolaganju svima pa i djeci. Ali da je bilo više vrtića i da je radno vrijeme bilo odgovarajuće, možda bi i pronašla posao. Ja nisam mogla ostaviti djecu u bake i djeda i otići radit, nisam imala tu mogućnost, a vrtić nije dolazio u obzir jer mi je bio neprihvatljiv i samom skrbi kakva je i uvjetima. S-10

Nisam baš sigurna koliko je skrb baš adekvatna jer ima samo jedan vrtić, a koliko znam to je malo. Dosta ovdje kod nas radi tzv. baka servis, tako da djecu ima tko čuvati ako majke rade. Bilo bi dobro i da muškarci idu na porodiljni pa da ženama bude lakše, ali to je ovdje kod nas nemoguće zbog patrijarhalne sredine. S-8

Kada su moja djeca bila mala, a ja sam radila, čuvala ih je uglavnom svekrva ispočetka, a onda su išli u vrtić. Nije bio neki problem s vrtićem, osim što su djeca uvijek bila nešto bolesna jer ipak dosta je djece u vrtiću pa nije ni čudno. Sada mislim da je čak situacija lošija što se tiče ponude vrtića, ali i majke ne rade jer nema posla, pa čuvaju one djecu. S-5

Ima u našem selu vrtić, ali ne idu djeca uvijek u vrtić. Kako imam stariju onda ona čuva nekada ove mlađe. Svakako se snalazimo s djecom, nekada čuvaju bake, nekada

moja kćer, nekada susjeda. Znae kako je, snađemo se. Vrtići su dobri, imaju djeca adekvatnu skrb kada idu u vrtić, ali ima malo djece u vrtićima jer žene ne rade uglavnom jer nemaju posla, a onda same čuvaju. Tko bi još i vrtić platio. S-4

Skrb za djecu je svugdje problem jer ima malo vrtića i po tom pitanju ni naše mjesto nije ništa bolje. Mislim da nedostaje mjesta za svu djecu. S-12

Iz mog iskustva, skrb o djeci je jako dobra što se tiče odgajateljica. Našoj djeci ništa ne nedostaje i nemam nikakvu primjedbu na vrtiće u našem mjestu. S-14

Socijalna uključenost tematizirana kroz uključenost u razne organizacije kao što su stranke, nevladine udruge, kulturno-umjetnička ili crkvena društva. Dominantan obrazac socijalne uključenosti ruralnih žena zapravo je produženi oblik kućnog, privatnog života. Naime, najčešće se radi o aktivnostima vezanim za održavanje folklorne tradicije ili crkvenih običaja. Iako su i lokalna slavlja obilježavanja mjesnih svetkovina dio istog kontinuuma, važan su socijalni moment u životu sugovornica. Socijalne i kulturne potrebe koje izlaze iz opisanih okvira ne mogu biti zadovoljene u ruralnim zajednicama, što je posebno razvidno u potrebama sugovornica mlađih dobnih dekada.

Aktivna sam u našem kulturno umjetničkom društvu s kojim nastupam. Za KUD također šijem odjeću za nastup, te pečem kolače zajedno s drugim ženama. To radimo volonterski sve. Još također nas nekoliko žena organizira dane našeg mjesta i to bude prava svečanost. Podijelimo se mi u selu žene i onda svaka nešto napravi, neke kolače, peče se meso...To mi je veliko zadovoljstvo raditi ove stvari jer se volim družiti s ljudima, a i raditi za selo nešto (smijeh). S-5

Jedno vrijeme sam bila aktivna u našem društvu za žene u kojem smo plele i šivale, ali sada više žene ne dolaze jer se to nekako raspalo. Tako da sad nisam nigdje iako bi voljela družiti se tako s ostalim ženama iz mjesta. S-10

Ja pjevam u crkvenom zboru i našoj klapi mješovitoj. To mi je veliko zadovoljstvo jer putujemo s klapom pogotovo ljeti. S-11

Aktivna sam u našoj ekološkoj udruzi koja organizira rafting, ali to je uglavnom ljeti. Preko zime i nisam baš aktivna, ali mislim se prijaviti za volontirati negdje. S-13

Stranke me ne zanimaju, a udruga nema ovdje kod nas. Mislim imaju kulturno – umjetnička društva, KUD naš, ali ne zanima me to. Više sam aktivna ako su neke fešte, pričesti i tako onda se mi međusobno susjede pomažemo, ako triba koja kojoj ispeći kolače ili za neku feštu u selu, sveca, onda malo oko Crkve pomažem, isto kolače ako triba napraviti. S-1

Jesam, aktivna sam u nekoliko udruga. Jedna je strukovna, tj. aktivnosti su vezane XXX, dok u drugima uglavnom volonterski radim za njih... Nažalost niti jedna od tih udruga nije u mjestu gdje živim jer osim par kulturno-umjetničkih udruga, folkloru ili udruga u kojima su uglavnom stariji ljudi, nema udruga mladih niti za mlade. To je također jedan veliki problem manjih sredina, pitanje položaja mladih. S-9

Nisam u niti jednoj udruzi niti stranci. Jedno vrijeme sam pjevala u crkvenom zboru, ali više me to ne zanima. Voljela bi da ima neka udruga za mlade gdje se možemo družiti jer u kafićima dosadi stalno sjediti, ali nažalost nema. S-8

Rodni režim privatnog patrijarhata na tematici socijalnih servisa i socijalne uključenosti pokazuje puninu svoje ukorijenjenosti u socijalne i kulturne norme lokalnih ruralnih zajednica. Žene dominantno žive u rodnim obiteljskim oblicima s dodijeljenom skrbničkom ulogom. Sugovornice spremno obavljaju tu ulogu, budući da su alternative oskudne. Organizirana skrb o djeci im je ograničeno dostupna, a u slučaju nezaposlenosti i obavljanja uloge kućanice, opcija odvođenja djece u vrtić uopće nije na raspolaganju. Socijalnu umreženost sugovornice također ostvaruju putem tradicionalne rodne uloge. Folklorne, crkvene i druge manifestacijske aktivnosti u lokalnoj zajednici svakako predstavljaju prvi iskorak iz čistog obiteljskog modela, ali ipak omogućavaju i podržavaju reprodukciju tradicionalnih normi privatnog patrijarhata.

3.4. Odnos prema položaju žena

U ovom je odjeljku sabrano kako su sugovornice opisale položaj žena u mjestima u kojima žive. Odgovori svih intervjuiranih sugovornica su preneseni gotovo u cijelosti kako bi se upotpunila slika njihovog viđenja života žena. Osim toga, nakon iščitavanja ovih citata moguće se je vratiti prethodno obrađenim temama i ponovno ih pročitati u ključu interpretacije samih sugovornica. Radi lakšeg praćenja odgovora prvo su doneseni odgovori sugovornica iz priobalnog dijela i to od najstarije prema najmlađoj (sugovornice 10, 11, 1, 8 i 9), zatim odgovori sugovornica iz zaobalja (sugovornica 5, 7, 6, 4 i 3) te odgovori otočanki (sugovornica 15, 2, 12, 14 i 13).

Položaj žene je dobar, barem ja mislim. Istina žene rade više od muškaraca jer se brinu i o djeci i kući, vrtu i još ako su zaposlene... Ja ne znam što mi tu i možemo napraviti jer ako ste se udala i imate muža, kako ćete vi reći da nećete raditi ono što morate. Tako da je svim ženama isto bez obzira na sredinu u kojoj žive. Malo u gradu su modernije pa se mogu izboriti, ali nama u manjim mjestima je malo teže jer je zatvorenija sredina. S-10

Žene u malim sredinama su više vezane za kuću mislim, jer je ipak drugačiji stil života u gradu i u maloj sredini, ali sve to ovisi od osobe. Ja iako živim u selu i ne mislim da sam išta manje vrijedna nego žena u gradu niti da je žena iz grada kulturnija od mene. Istina je da u maloj sredini ima manje mogućnosti, ali nije to neka velika prepreka. S-11

Položaj žene mislim da je dobar, nije to više kao prije. Sada žene, pogotovo ove mlade i izlaze, idu u kafiće, neke ni ne rade po vrtu. Dosta njih se školovalo u gradu i našlo poslove tamo, tako da ili se uopće ne vraćaju na selo ili putuju na posao u grad. Imaju svi automobile, a onda im se ne da vjerojatno raditi još i oko voćaka i povrća. Prije je ženama teže bilo, danas su mlade malo „ratobornije“ (smijeh), iako nema posla i za njih svih, pa roditelji hrane i njih i sebe. Ženama je uvijek bilo teže, a možda zato što smo jače (smijeh). S-1

Naše selo je kao i ostatak naše države patrijarhalan i konzervativan, ali to se još više osjeća u manjim mjestima. Malo je teže živjeti u manjoj sredini jer ste predmet

ogovaranja i svi sve znaju, a u gradu se morate toliko zamarati s tim. Što se društvenih sadržaja tiče, nama je u manjem mjestu malo nezgodno jer ako želimo u kino ili kazalište trebamo putovati u grad, ali život u manjem mjestu ipak ima prednosti za zdraviji život. Da imam mogućnosti, radi zaposlenja bih se preselila u grad. S-8

Položaj žene je u manjim mjestima malo lošiji nego u gradu jer je manja i konzervativnija sredina. Međutim, ne razlikuje se nešto pretjerano jer mi smo jako blizu XXX što utječe na nas. Žene imaju manje izbora jer nema društvenih sadržaja osim kafića, a i nedostaje vrtića i jaslica u mjestu tako da nemaju ni slobodnog vremena. Ljeti je situacija samo prividno drugačija jer smo ipak mjesto na moru pa ljeti barem zabave ima. Žene su više ovdje vezane za kuću, pogotovo žene koje su ostale bez posla zbog propadanja tvrtki u kojima su cijeli život radile. Mlade žene se školuju, što je za žene jako dobro jer ne smiju biti ekonomski ovisne o muškarcima, ali teže dolaze do posla zbog patrijarhalne sredine. Žene u manjoj sredini su malo zatvorenije od onih u gradu jer se boje progovoriti o nekim stvarima kao npr. nasilje u obitelji jer je kao to sramota obitelji. S-9

Položaj ženama je težak kao i u gradu. Rade žene jako puno jer ima posla oko kuće, u kući, na polju, ali stigne se sve. Ja jako puno volim otići na masažu i svaki mjesec na frizuru. To me jako veseli jer odem do grada i jako mi je lijepo. Stvarno se naradim i mislim da sam zaslužila da sebi priuštim ono što me veseli. Kada sam bila mlađa bilo mi je teže jer nisam baš imala pravo glasa kada mi je svekrva bila živa, ali davno je to bilo. Naučila sam i svoje kćeri da se izbore za sebe i zato smo im supruga i ja omogućili i školovanje, a i jednoj smo otvorili [obrt]. Treba se više boriti za svoje kćeri jer sinovi se snađu, a i muški je svijet. S-5

Položaj žene je dobar kakva je danas situacija. Žene imaju na selu uvijek posla jer sve mi imamo nekakav vrt, a neke imaju i stoku pa treba i brinuti se za životinje. Dan je uvijek kratak koliko posla ima... Danas je ipak suvremenije doba pa su se i žene malo promijenile jer nije to više seoski život kao nekad jer danas imamo i bolje kućanske aparate koji nam olakšaju posao. Žene se i družu međusobno, pa uvijek imaš s nekim popričati pa nismo usamljene što je jako važno. Međutim, nedostaje posla i nedostaje sadržaja nekakvog da se možemo zabaviti, jer ako npr. želite u kino ići treba se voziti do grada. Žao mi je najviše što mlade žene koje se školuju ostaju uglavnom živjeti u

gradu tako da se i ovo naše selo ne razvija najbolje, jer nema mladih koji bi pokrenuli neke stvari. S-7

Položaj žene ne razlikuje se posebno u gradu i selu, a to sam sigurna jer imam jako puno prijateljica u gradu i vidim da nam se životi previše ne razlikuju. Naše hrvatsko društvo jako je konzervativno i patrijarhalno i općenito još uvijek nije dovoljno svjesno položaja i uloge žene u svim segmentima života. Žene na selu možda malo više rade, npr. jer imaju neku obradivu površinu, iako ni to nije uvijek slučaj jer neke ne rade u vrtu, ali općenito sličan je položaj žene i u selu i gradu jer žene se moraju svugdje boriti za svoju poziciju. S-6

Ne znam točno što bi rekla, nemam ja vremena misliti o tome (smijeh). Znaite, ženama je svugdje teško, ali mogu reći da je mladim ženama ipak možda malo teže danas s jedne strane jer nemaju baš posla, ali opet te mlade žene neće da rade na polju, oko voćaka i povrća. To je kao njima sramota, ne znam. One su se sve školovale i žele raditi u svojem poslu, ali nemaju posla, a opet nema dovoljno ni društvenog života u selu. Zimi pogotovo, jer je dosadno zimi. S-4

Položaj žene je isti kao i u gradu, samo ipak nedostaje ovdje društvenog života, ali ne mogu reći da je ženama na selu lošije ili bolje. Ima manje mogućnosti za razviti neke interese, ali stvarno nam nedostaje nekih sadržaja. Ali zato odem ja s društvom u XXX ili XXX i zabavimo se. Ovdje gotovo sve žene imaju automobil tako da smo mobilne (smijeh). S-3

Položaj žene je uvijek bio teži nego muškarcu jer evo ja npr. nisam se niti školovala jer majka nije imala novaca, bili smo siromašni i trebala sam ići raditi. Ženi je jako teško ako nije školovana i ako nema posao jer nije lako ovisiti o drugome. Zato sam kćer uvijek tjerala da uči jer znam što znači biti u lošijem položaju. Mladim ženama danas bi trebalo biti lakše, ali s druge strane je kriza i posla nema, a one jadne imaju puno obaveza i troškova, tako da ne znam, ali puno se moraju boriti. S-15

Mislim da je bolje nego prije, iako ima dosta mjesta za poboljšati situaciju. Danas mlađe žene ipak modernije žive, ali ipak nema dovoljno sadržaja na otoku. Mlade žene idu u školu i na fakultet u Splitu, a onda uglavnom tamo i ostaju. Život na otoku se

dogada ljeti, a ostali dio godine je priprema za ljeto i dosadno je. Nema nikakvih sadržaja osim kafića. Žene uglavnom po kući imaju posla, malo se družim sa susjedama, ali općenito položaj žene nije loš, još uvijek je ženama teže nego muškarcima, ali imamo veću slobodu nego što su naše majke i bake imale. S-2

Danas mislim da su nam mogućnosti slične jer naše mjesto je blizu gradu, a i u gradu je sve veća kriza. Jako malo se danas razlikuju žene na selu i u gradu. S-12

Žene danas rade jako puno jer žele i karijeru i imati obitelj, a jako teško je uskladiti i jedno i drugo. Međutim, ženi je još teže ako nema posao jer onda mora pitati novac od muža. Žene trebaju raditi, ali nažalost teže se zapošljavaju od muškaraca, a još pogotovo u maloj sredini koja je konzervativnija od grada. S-14

Čini mi se da se gledajući moju majku i baku ipak promijenila danas malo situacija, jer ja sam slobodnija nego što je njima bilo. Pogotovo mojoj baki koja je živjela u manjoj sredini, a ova mala sredina nije ista danas i prije 50 godina. Za mlade žene ima malo mogućnosti u ovako malim mjestima tako da se uglavnom nastoje odseliti barem privremeno u grad. S-13

Početnim se iščitavanjem izvadaka citata sugovornica može steći dojam različitosti njihovih iskustava. Međutim, sljedeća pomnija čitanja otkrivaju kontinuitet u modificiranju doživljaja i stava prema položaju žena u istraživanim mjestima kako unutar iste, tako i između različitih generacija. Bez obzira na generacijsku pripadnost, sugovornice primjećuju poboljšanje u položaju žena u njihovoj lokalnoj zajednici. Njihovim bakama i majkama – premda sugovornice starije generacijske dekade dobnog mogu biti majke sugovornicama mlađe dekade – život je bio obilježen nepovoljnijim rodnim i radnim prilikama. Premda se radi o nominalno istom prepoznavanju pomaka u životnim prilikama, činjenica da je ono prisutno kod svih generacijski uraznoličenih sugovornica, zapravo svjedoči o malim, ali vidljivim i kontinuiranim pomacima iz privatnog u javni patrijarhat.

Premda je i javni patrijarhat još uvijek patrijarhat, suvremenim su ženama životni izbori donekle olakšani, jer ne moraju nužno raditi na polju, mogu se zaposliti izvan kuće, mogu posjedovati automobil, mogu se zabaviti u drugim mjestima, mogu se školovati, djelomično

moгу odgađati majčinstvo, imaju na raspolaganju razna kućanska pomagala... No, ujedinjujuću otegotnu okolnost koju sugovornice prepoznaju jest nemogućnost pronalaska posla za mlađe žene. Sugovornice prepoznaju da dugotrajna nezaposlenost koja zbog aktualne ekonomske krize poprima obrise strukturne nezaposlenosti gdje zbog općih prilika na tržištu rada određena zanimanja i generacijske kohorte postaju nepromjenjivo suvišnim, trajno obilježava živote žena u njihovim lokalnim zajednicama.

Sugovornice svjedoče o okolnostima višestruke opterećenosti žena u radno intenzivnoj svakodnevici koja uključuje rad u polju, odlazak na tržnicu i prodaju vlastitih proizvoda, obavljanje sitnih dodatnih poslova kao što je npr. šivanje ili pečenje kolača za prodaju, sve kućanske poslove te skrbničku ulogu u obitelji. Uz čitav ovaj raspon zapravo ekonomskih aktivnosti sugovornice smatraju da su nezaposlene. U kontekstu opisane svakodnevice, sugovornice smatraju da je gradskim ženama život jednostavniji jedino zbog neobavljanja poljoprivrednih radova. Za urbani je život karakterističniji javni patrijarhat jer ženama pruža više društvenih i kulturnih aktivnosti te karijernih prilika, dok je ruralni život žena obilježeniji privatnim patrijarhatom zbog konzervativnosti sredine i izloženosti negativnoj socijalnoj kontroli. No, sociološkim rječnikom iskazano, položaj ruralnih i urbanih žena u općem rodnom stratifikacijskom poretku podjednako je nepovoljan.

3.5. Zaključak poglavlja

Životno i radno iskustvo ruralnih nezaposlenih žena presijeca privatni i javni patrijarhat. Privatni je određen tradicionalnim rodnim ulogama i kućnim radom žena, dok je javni – iako još uvijek patrijarhat – prostor ulaska žena u tržišni svijet rada i javnu, političku domenu. Uobičajena slika ruralnih žena vidi ih u omeđenom kućnom i obiteljskom životu u zabačenim, udaljenim, siromašnim selima. Međutim, ruralne žene Splitsko-dalmatinske županije tako ne žive. Njihova mjesta su u blizini većih urbanih središta s kojima su povezani javnim prijevozom; njihova kućanstva posjeduju automobile, računala, dovoljno velike obiteljske kuće u kojima se mogu baviti iznajmljivanjem apartmana u turističke svrhe; njihova se djeca školuju i studiraju, muževi rade na plaćenim zaposlenjima, a obiteljski se bave proizvodnjom poljoprivrednih proizvoda za potrebe lokalnog tržišta... Tako u životnom i radnom iskustvu istraživanih žena istovremeno postoje elementi ruralnosti i urbanog, moderniziranog života javnog patrijarhata.

Elementi privatnog patrijarhata u životima ruralnih nezaposlenih žena nalaze se u temeljnoj organizaciji njihovog obiteljskog života. Većinu dana i radnih aktivnosti sugovornice obavljaju u i oko kuće koje su rodnim mjestima i vlasništvu njihovih supruga. U patrilinarnom i patrilokalnom životu dominantna uloga žena je skrbnička. Pomanjkanje i slaba razvijenost socijalnih servisa te zatvoreno tržište rada samo sa sezonskim manje kvalificiranim poslovima, zadržava žene u okviru kuće i obitelji kao egzistencijalno sigurnog prostora. No, korak prema javnosti sugovornice su same napravile u kontinuiranoj potrazi za plaćenim zaposlenjem izvan kuće, ali djelomice i u želji za pokretanjem vlastitog posla. Iako zaposlenje interpretiraju kroz ekonomsku funkciju, odlazak na posao i dobivanje vlastitih prihoda imalo bi dodatni emancipacijski učinak, budući da prihode od povremenih obrtničkih poslova i vlastite poljoprivredne proizvodnje isključivo smatraju zajedničkim vlasništvom obitelji.

S obzirom na sve radne aktivnosti koje obavljaju i način na koji prihode sugovornice imaju elemente zaposlene osobe. Suočene s istraživačkim pitanjem osobnih prihoda, trenutno prepoznaju svoj doprinos kućnom budžetu, ali ipak kao dodatka cjelini suprugovih i obiteljskih financija. Međutim, pokretanje ili proširivanje vlastitog posla ostaje samo želja, budući da se na taj krajnji korak prema javnom patrijarhatu ne odlučuju iz sumnjičavosti prema administrativnim mehanizmima, straha od neuspjeha, nepovjerenja u vlastite

sposobnosti i negativne procjene mogućnosti ulaganja postojećih obiteljskih financijskih sredstava. Stoga se može zaključiti da su sugovornice još uvijek umještene u privatni, ipak samo oprezno zakoračile prema javnom patrijarhatu.

Analiza stratifikacijskog položaja, vrste nezaposlenosti i radnih potreba ruralnih žena trebala bi se temeljiti na razumijevanju specifičnosti odnosa predmodernih i modernih elemenata sustava dominantnih orodnjenih vrijednosti i normi, zatim predindustrijskih obiteljskih i industrijskih zaposleničkih oblika prihodovanja, te socio-geografskih i generacijskih specifičnosti lokalnih iskustava konkretnih žena. Jedino uključivanjem svih ovih razina može se rasvijetliti kompleksnost i preklapanje privatnog i javnog patrijarhata rodnog poretka u životnim i radnim iskustvima nezaposlenih ruralnih žena.

4. ZAKLJUČAK I PREPORUKE

Saznanja do kojih se došlo tijekom istraživanja *Žene u ruralnim područjima Dalmacije. Nevidljivo polje svijeta rada?*, ali i kroz aktivnosti cjelokupnog projekta *Žene na tržištu rada – problem ili prilika* mogu se razumjeti preko strukturne, lokalne i osobne razine. Prva razina odnosi se na podatke koji se mogu razumjeti, ali i primjeniti u javnim politikama na razini Hrvatske. Lokalna razina preporuka odnosi se na prilike i kontekste koji su specifični za istraživano područje Splitsko-dalmatinske županije. Osobna razina preporuka tiče se razumijevanja i pristupa konkretnim radnim i životnim iskustvima nezaposlenih ruralnih žena.

Strukturna razina preporukâ:

- Uključivanje proširene definicije rada i ekonomske aktivnosti u mjere za smanjenje nezaposlenosti. Premda se rad poima samo kao *plaćeno zaposlenje kod drugog poslodavca*, životi nezaposlenih ruralnih žena ispunjeni su raznolikim ekonomskim aktivnostima.
- Afirmacija i osnaživanje dosadašnje ekonomske aktivnosti žena.
- Razvijanje i implementacija mjera koje omogućavaju razvoj dodatnih aktivnosti koje nisu povezane s dosadašnjim tradicionalnim rodno obilježenim ekonomskim aktivnostima.
- Regionalizacija aktivnih mjera zapošljavanja koje u obzir uzimaju specifične povijesne i socioekonomske karakteristike.

Lokalna razina preporukâ:

- Poboljšavanje kvalitete i dostupnosti socijalnih servisa koje omogućavaju ženama izlazak iz dominantne skrbničke uloge.
- Unaprjeđivanje dnevne javne prometne povezanosti s većim urbanim centrima što bi povećalo mogućnost zaposlenja i daljnjeg obrazovanja.
- Umrežavanje žena iz različitih lokalnih zajednica u cilju proširivanja socijalnih kontakata i mreža ruralnih žena, odnosno njihovog izlaska iz ograničenog socijalnog kruga kuće i susjedstva.

Osobna razina preporukâ:

- Uvažavanje generacijskih, obiteljskih, ekonomskih i obrazovnih razlika ruralnih žena.
- Osnaživanje kulturnog i socijalizacijskog povjerenja žena u vlastite sposobnosti.
- Osvještavanje važnosti ekonomskog doprinosa ruralnih žena postojećim obiteljskim situacijama u kojima, osim skrbničke, zauzimaju i hraniteljsku poziciju obavljanjem poljoprivrednih i sezonskih poslova.

Sve su tri razine, do kojih se došlo analitičkim pristupom podacima istraživanja i projektnim aktivnostima, krajnje isprepletene. Za interpretaciju strukturne razine, potrebno je razumijevanje lokalne i osobne. Isto tako, da bi bilo koja javna politika i mjera bila uspješna u promjeni po žene nepovoljnog patrijarhalnog rodnog poretka, trebala bi uključivati analizu i promjenu na osobnoj razini, preko lokalne, do šire društvene strukturne razine.

5. POPIS LITERATURE I IZVORA

Adamović, M. (2010) *Žene i društvena moć. Sociološka obilježja upravljačkih položaja žena u kulturi i kulturnim industrijama*. Zagreb: Filozofski fakultet Sveučilišta u Zagrebu. [doktorska disertacija]

Biernacki, P.; Waldorf, D. (1981) „Snowball Sampling. Problems and Techniques of Chain Referral Sampling“. U: *Sociological Methods & Research*. Vol, 10 No. 2. November 1981. str. 141-163. Sage Publications.

Breakwell, G. M. (2001) *Vještine vođenja intervjua*. Jastrebarsko: Naklada Slap.

Črpić, G., Sever I. i Mravunac, D. (2010) „Žene i muškarci: egalitarnost na egzistencijalnoj i kolizija u svjetonazorskoj ravni“, *Društvena istraživanja*, 1-2 (105-106): 767-789.

Denscombe, M. (2007) *The Good Research Guide for small-scale social research project. Third Edition*. Open University Press. 173-206.

Denzin, N. K.; Lincoln, Y. S. (2005) *Handbook of Qualitative Research. Third Edition*. London: SAGE Publications.

Galić, B. (2008) „Rodni identitet i seksizam u hrvatskom društvu“, u Cifrić, I. (ur.) *Relacijski identiteti. prilozi istraživanju identiteta hrvatskog društva*. Zagreb : Hrvatsko sociološko društvo: Zavod za sociologiju Filozofskog fakulteta. Str. 153-183.

Galić, B.; Nikodem, K. (2009a) „Percepcija rodni jednakosti i šansi pri zapošljavanju u hrvatskom društvu. Pogled nezaposlenih žena“, *Revija za socijalnu politiku*. 16 (3): 253-270.

Galić, B., Nikodem, K. (2009b) „Neki aspekti diskriminacije žena pri zapošljavanju u Hrvatskoj“, u Puljiz, V., Franičević, V. (ur) *Rad u Hrvatskoj: pred izazovima budućnosti*. Zagreb: Centar za demokraciju i pravo Miko Tripalo, Pravni fakultet Sveučilišta u Zagrebu. Str. 107-130.

Gospodarstvo Splitsko-dalmatinske županije (dostupno na <http://www.dalmacija.hr/OŽupaniji/Općipodaci/Gospodarstvo/tabid/60/Default.aspx>, posjećeno 20. 10. 2011.)

Guidance on how to address rural employment and decent work concerns in FAO activities. FAO, 2011; (dostupno na http://www.fao-ilo.org/fileadmin/user_upload/fao_ilo/pdf/RuralEmployment_leafletWEB.pdf , posjećeno 10.09.2011.)

Hazl, V., Crnković Pozaić, S., Meštrović, B., Taylor, A. (2011) *Current Position of Women in the Croatian Labour Market. Assessment Report. Women in the Labour Market EuropeAid / 128290/D/SER/HR*. Zagreb: Hrvatski zavod za zapošljavanje.

Hrvatska u brojkama 2011 / Croatia in figures 2011. Državni zavod za statistiku Republike Hrvatske (dostupno na <http://www.dzs.hr>, posjećeno 16. 10. 2011.)

<http://www.dzs.hr/Hrv/censuses/census2011/censuslogo.htm> (posjećeno 16. 10. 2011.)

<http://www.hzz.hr/default.aspx?id=6191> (posjećeno 22. 10. 2011.)

In focus: Rural Women, UN Women (dostupno na <http://www.unwomen.org/infocus/rural-women/>, posjećeno 14.10.2011)

King, N.; Horrocks, Ch. (2010) *Interviews in Qualitative Research*. Los Angeles, London, New Delhi, Singapore, Washington: SAGE Publications.

Kodrnja, J. (2001) *Nimfe, muze, eurionome*. Društveni položaj umjetnica u Hrvatskoj. Zagreb: Alinea.

Kodrnja, J. (ur.) (2006) *Rodno/spolno obilježavanje prostora i vremena u Hrvatskoj*. Zagreb: Institut za društvena istraživanja.

Leburić, A., Kučer, M., Raić, N. (2009) *Žene: društvene uloge i statusi*. Split: Domine.

Mason, J. (2002) *Qualitative Researching, 2nd Edition*. Los Angeles: SAGE Publications.

Matković, T. (2008) „Tko što radi? Dob i rod kao odrednice položaja na tržištu rada u Hrvatskoj“. *Revija za socijalnu politiku*, 15 (3): 479-502.

Mjesečni statistički bilten 11/2011 / Monthly statistical bulletin 11/2011. Hrvatski zavod za zapošljavanje (dostupno na http://www.hzz.hr/DocSlike/stat_bilten_11_2011.pdf, posjećeno 27. 10. 2011.)

Nacionalna politika za promicanje ravnopravnosti spolova 2006-2010 (NN 114/06) (dostupno na <http://www.ured-ravnopravnost.hr/site/hr/nacionalni-dokumenti/politike-planovi-programi-strategije/65-nacionalna-politika-rav-spolova.html>, posjećeno 13.10.2011)

Nacionalna politika za ravnopravnost spolova 2011 – 2015 (NN 88/11) (dostupno na <http://www.ured-ravnopravnost.hr/site/hr/nacionalni-dokumenti/politike-planovi-programi-strategije/nacionalna-politika-2011-2015.html>, posjećeno 12.10.2011.)

Oakley, A. (2003) „Interviewing Woman: A Contradiction in Terms“. U: Denzin, N. K.; Lincoln, Y. S. (ur.) *Turning Points in Qualitative Research: tying knots in handkerchief*. AltaMira Press. 243-265.

OECD Glossary of Statistical Terms (dostupno na <http://stats.oecd.org/glossary/detail.asp?ID=778>, posjećeno 20.09.2011)

Odih, P. (2007) *Gender and Work in Capitalist Economies*. Maidenhead: Open University Press.

Popis stanovništva, kućanstava i stanova 2011. Prvi rezultati po naseljima / Census of Population, Households and Dwellings 2011, First Results by Settlements. Državni zavod za statistiku Republike Hrvatske (dostupno na http://www.dzs.hr/Hrv_Eng/publication/2011/SI-1441.pdf, posjećeno 16. 10. 2011.)

Pučanstvo Splitsko-dalmatinske županije (dostupno na <http://www.dalmacija.hr/OŽupaniji/Općipodaci/Pučanstvo/tabid/59/Default.aspx>, posjećeno 20. 10. 2011.)

Reinharz, S.; Davidman, L. (1992) *Feminist Methods in Social Research*. New York, Oxford: Oxford University Press.

Relja, R.; Galić, B.; Despotović, M. (2009) „Položaj žena na tržištu rada grada Splita“. *Sociologija i prostor*. 47 (3) (185): 217-239.

Richards, L. (2009) *Handling Qualitative Data. A Practical Guide*. 2nd Edition. London, Thousand Oakes, New Delhi, Singapore: SAGE Publications.

Roberts, H. (ur.) (1981) *Doing Feminist Research*. London: Routledge & Kegan Paul Inc.

Strategija ruralnog razvoja RH 2008. – 2013. Ministarstvo poljoprivrede, ribarstva i ruralnog razvoja (dostupno na http://www.azrri.hr/fileadmin/dokumenti-download/STRATEGIJA_RR_2008-2013.pdf, posjećeno 12.10.2011.)

Tomić-Koludrović, I., Kunac, S. (2000) *Rizici modernizacije: Žene u Hrvatskoj devedesetih*. Split: U.G. Stope nade.

Tomić-Koludrović, I., Petrić, M. (2007) „Hrvatsko društvo – prije i tijekom tranzicije“, *Društvena istraživanja*, 16 (4-5): 867-889.

Topolčić, D. (2001) „Muškarci to ne rade: rodno segregirana podjela rada u obitelji“, *Društvena istraživanja*, 10 (4-5, 54-55): 767-789.

Volti, R. (2008) *An Introduction to the Sociology of Work and Occupations*. Los Angeles, London, New Delhi, Singapore: Pine Forge Press.

Ustav Republike Hrvatske, pročišćeni tekst (2000,2001) (NN 124/00; NN 41/01)

Walby, S. (1990) *Theorizing Patriarchy*. Oxford, Cambridge: Blackwell Publishing.

Walby, S. (2005 [1997]) *Rodne preobrazbe*. Zagreb: Ženska infoteka.

Walby, S. (2010) *Globalization and Inequalities. Complexity and Contested Modernities*. London, Thousand Oakes, New Delhi, Singapore: SAGE Publications.

Zakon o radu, pročišćeni tekst (NN149/2009 i 61/2011)

Zakon o ravnopravnosti spolova (2008) (NN 82/08)

Zakon o suzbijanju diskriminacije (2008) (NN 85/08)

Zaposlenost/Anketa o radnoj snazi, Republika Hrvatska, Državni zavod za statistiku (dostupno na http://www.dzs.hr/Hrv_Eng/ljetopis/2003/metodologije/06_124_met.pdf, posjećeno 17.10.2011)

Zrinščak, S. i Geiger, M. (2008) „Lica obiteljske pluralizacije - ideali muškosti i ženskosti, podjela rada i obiteljska socijalizacija“, u Čovo, A.; Mihalj, D. (ur.) *Muško i žensko stvori ih: žene i muškarci u življenju i službi Božjeg poslanja: zbornik radova*. Split: Franjevački institut za kulturu mira.

Žene i muškarci u Hrvatskoj 2011. / Women and Men in Croatia 2011. Državni zavod za statistiku Republike Hrvatske (dostupno na <http://www.dzs.hr/>, posjećeno 16. 10. 2011.)

6. PRILOZI

6.1. Ruralne žene u nacionalnim politikama za ravnopravnost spolova Republike Hrvatske

Tek dvije posljednje Nacionalne politike za promicanje ravnopravnosti spolova predviđaju direktne mjere promicanja prava ruralnih žena, premda sama društvena kategorija ruralne žene kao takva nije definirana te nema značajnijih podataka o položaju žena u ruralnim područjima, pa time ni konkretnijih ili značajnijih mjera za poboljšanje njihovog položaja. Samo prikupljanje podataka kao mjera predviđena je Nacionalnom politikom u provedbi.

1. Nacionalna politika za promicanje ravnopravnosti spolova 2006-2010 po prvi put spominje pojam seoske odnosno ruralne žene, te prihvaća preporuku Rezolucije UN 62/136, 18.12.2007, kojom je ustanovljen i Međunarodni dan ruralnih žena, 15. listopada, te predviđa mjeru obilježavanja tog datuma kao Svjetskog dana seoskih žena, i to kako slijedi:

Područje djelovanja: 1. Ljudska prava žena

Prioritet: 1.2. Provoditi trajne i sustavne kampanje radi uklanjanja svih oblika spolne diskriminacije i podizanja svijesti javnosti o kršenju ljudskih prava žena;

Mjera: 1.2.4. Redovito će se obilježavati Svjetski dan seoskih žena – 15. listopada. Nositelji: Ministarstvo poljoprivrede, šumarstva i vodnoga gospodarstva, Ured za ravnopravnost spolova, županijska/lokalna povjerenstva za ravnopravnost spolova, jedinice lokalne i područne samouprave, u suradnji s udrugama Rok provedbe: 2006.–2010.

2. Nacionalna politika za ravnopravnost spolova 2011. – 2015. donekle proširuje područja djelovanja kroz koja donosi mjere za promicanje ravnopravnosti ruralnih žena. Međutim iz uvoda i pripreme Nacionalne politike vidljivo je da je izostalo pozivanje na nacionalne politike i strategije koje se bave ruralnim razvojem. O ukupno 7 područja djelovanja, kao i u prethodnoj Nacionalnoj politici ruralna žena direktno se spominje samo u jednom području djelovanja i to kako slijedi:

Područje djelovanja: 1. Ljudska prava žena i rodna ravnopravnost

Prioritet: 1.1. Podići razinu znanja i svijesti o antidiskriminacijskom zakonodavstvu, rodnoj ravnopravnosti i ljudskim pravima žena

Mjera: 1.1.4. Redovito će se obilježavati Međunarodni dan žena – 8. ožujka, Svjetski

dan seoskih žena – 15. listopada, Nacionalni dan borbe protiv nasilja nad ženama – 22. rujna, Međunarodni dan borbe protiv nasilja nad ženama – 25. studenog, Međunarodni dan borbe protiv homofobije i transfobije – 17. svibnja, Svjetski dan poduzetnica, te Europski dan jednakih plaća.

Nositelji: Nadležna tijela državne uprave sukladno zakonski propisanom djelokrugu rada, županijska/lokalna povjerenstva za ravnopravnost spolova, u suradnji s organizacijama civilnog društva. – aktivnosti nositelji i rok provedbe

Rok provedbe: 2011. – 2015.

Prioritet: 1.4. Unaprijediti znanje i svijest o položaju žena u ruralnim područjima

Mjera: 1.4.1. Osnovat će se radna skupina radi prikupljanja podataka o ženama u ruralnim područjima u području obrazovanja, zapošljavanja i samozapošljavanja, zdravstvene zaštite, očuvanja kulturne baštine i gospodarskog razvoja i izraditi akcijski plan utemeljen na rezultatima provedenih analiza.

Nositelji: Ministarstvo poljoprivrede, ribarstva i ruralnog razvoja, Ured za ravnopravnost spolova, nadležna tijela državne uprave sukladno zakonski propisanom djelokrugu rada, Državni zavod za statistiku, Hrvatski zavod za zapošljavanje, Hrvatska obrtnička komora, jedinice lokalne i područne (regionalne) samouprave, županijska/lokalna povjerenstva za ravnopravnost spolova u suradnji s organizacijama civilnog društva i znanstvenim institucijama.

Rok provedbe: 2011. – 2012.

Mjera: 1.4.2. Jednom godišnje tiskat će se i objavljivati (statističke) publikacije temeljem prikupljenih podataka o ženama u ruralnim područjima u području obrazovanja, zapošljavanja i samozapošljavanja, zdravstvene zaštite, očuvanja kulturne baštine i gospodarskog razvoja.

Nositelji: Ministarstvo poljoprivrede, ribarstva i ruralnog razvoja, Državni zavod za statistiku, Hrvatski zavod za zapošljavanje, Hrvatska obrtnička komora, jedinice lokalne i područne (regionalne) samouprave, županijska/lokalna povjerenstva za ravnopravnost spolova u suradnji s organizacijama civilnog društva i znanstvenim institucijama.

Rok provedbe: 2011. – 2015.

U području djelovanja 2. Jednake mogućnosti na tržištu rada ruralne žene se spominju posredno, budući se kao nositelj provedbe predviđene mjere spominje nadležno ministarstvo.

Prioritet 2.2. Osnažiti žensko poduzetništvo. Mjere se uglavnom odnose na poticanje ženskog poduzetništva i premda se žene u ruralnim područjima nigdje izrijeком ne spominje, s obzirom na jednog od nositelja, Ministarstvo poljoprivrede i regionalnog i ruralnog razvoja, može se posredno zaključiti da se te preporučene mjere poticaja odnose i na žene u ruralnim područjima.

6.2. Istraživački proces i metodologija

VREMENSKI PERIOD I PODRUČJE PROVOĐENJA ISTRAŽIVANJA

Istraživanje je provedeno tijekom srpnja, kolovoza i rujna 2011. godine u tri geografski različita područja Splitsko-dalmatinske županije koja su birana po definicijskom ključu ruralnosti. U otočkom dijelu intervjui su provedeni na otoku Braču, u mjestima Sutivan i Postira, na otoku Visu u mjestu Vis, te na otoku Hvaru u Vrboskoj i Starome Gradu. U priobalnom području posjećena su mjesta Podstrana, Brela, Dugi Rat, Okrug Gornji i Mimice, dok su u zaobalnom području zahvaćena Gata, Zadvarje, Brnaze, Lećevica i Trilj.

ODABIR SUGOVORNICA, VRSTA I TRAJANJE INTERVJUA

U svakom od područja je razgovarano s pet žena, što čini ukupan broj od 15 sugovornica. Prilikom odabira sugovornica razmatrani su kriteriji dobi, radne sposobnosti, radnog statusa i mjesta boravka. Sve sugovornice su nezaposlene, ali radno sposobne što je bio temeljni kriterij sudjelovanja u istraživanju.

U uzorkovanju je korištena metoda snježne grude ili lančano uzorkovanje preko poznatih osoba koje su uspostavljale prvi kontakt, a ponekad i dogovarale vrijeme intervjua. U ostalim slučajevima, intervjuistica je obavljala sve dogovore.. Na ovaj je način olakšan pronalazak sugovornica i ulazak u istraživani teren. Međutim, iz istog je razloga bilo otežano kontrolirati lanac uzorkovanja, jer su početne poznate osobe u lancu imale tendenciju birati samo one žene koje dobro poznaju, a nisu nužno odgovarale parametrima uzorka. Zbog toga je korištena i metoda direktnog kontakta. Tijekom početnih informativnih kontakata, sugovornice su se uglavnom zanimale za povjerljivost podataka

Kontaktirano je 20 žena, od čega su tri odbile intervju, dok s dvije razgovor nije upotpunjen. Stopa odgovaranja kao omjer broja pristalih na intervju i onih koje su pitane za intervju je 85%, a stopa odbijanja kao razlika između stope odgovaranja i 100% iznosi 15% (prema Breakwell, 2001: 105).

Primjenjivana je tehnika polustrukturiranih intervjua tijekom koje je intervjuistica navodila glavne teme razgovora, a sugovornice slobodno odgovarale na naznačena pitanja (prema Mason, 2002).

Svi intervjui su snimani diktafonom i kasnije transkribirani od riječi do riječi, kako zbog zadržavanja autentičnosti ženskoga glasa, tako i zbog metodološke potrebe doslovnog prijepisa za kasniju analizu podataka (prema King, Horrocks, 2010). Tijekom razgovora intervjuistica je vodila bilješke koje su konzultirane u završnoj analizi.

Vrijeme trajanja intervjua bilo je između 1h i 1h30min u što valja uključiti uvodni razgovor i period objašnjavanja svrhe istraživanja te uspostavu povjerenja. Budući da su svi intervjui vođeni u privatnom prostoru sugovornica, odnosno njihovim obiteljskim kućama, razgovori su bili popraćeni ritualima gostoprimstva, kao što su pijenje kave ili posluživanje kolača i vlastitih poljoprivrednih proizvoda te pokazivanje poljoprivrednog zemljišta. U jednom slučaju intervjua su vodile dvije istraživačice, dok su svi ostali razgovori vođeni *jedan-na-jedan*.

POVJERLJIVOST PODATAKA I ETIČKA DIMENZIJA ISTRAŽIVANJA

Prilikom dogovaranja intervjua sugovornice su upoznate s namjerom istraživanja, nakon čega je dobiven njihov usmeni pristanak za sudjelovanje u istraživanju. Ostavljena im je mogućnost odustajanja od intervjua u bilo kojem trenutku. Pristanak u pismenom obliku potpisan je naknadno (za cjelovitu izjavu vidi prilog 6. 5. Izjava suglasnosti o sudjelovanju u istraživanju). Pokazalo se da je uspostava povjerenja bila tečnija kod onih sugovornica do kojih se došlo metodom snježne grude, nego kod direktno kontaktiranih, premda se općenito može reći da nije bilo većih poteškoća u toj domeni.

Audio zapisi i transkripti intervjua, podaci o sugovornicama, kao i potpisane izjave sigurno su pohranjene i dostupne samo autoricama istraživanja. Sugovornice nisu izrazile želju za posjedovanjem tonskih zapisa ili transkripata intervjua. Citati intervjua korišteni su pod pseudonimima, a sociodemografski podaci potrebni za analizu poopćeni su do mjere u kojoj osiguravaju povjerljivost podataka (vidi prilog 6. 4. Popis sugovornica).

Tijekom intervjuiranja poštivana je razina podataka koju su sugovornice bile voljne podijeliti s intervjuisticom, što znači da se nije inzistiralo na pomicanju granica povjerljivosti ukoliko same sugovornice nisu otvorile takvu mogućnost. U cilju osiguravanja transparentnosti istraživanja i davanja povratne informacije, planirano je da sve sudionice dobiju izvještaj o

istraživanju, uz nastojanje uključivanja u daljnje aktivnosti provoditeljica istraživanja, odnosno udruge *Domine*.

DOMET PROVEDENOG I PREPORUKA ZA DALJNJA ISTRAŽIVANJA

Tijekom provedbe uočeno je da bi dodatne dvije metode mogle pridonijeti podatkovnoj iscrpnosti istraživanja. Naime, polustrukturirani intervjui daju dobar uvid, ali bi proučavanje životne povijesti dubinskim intervjuiima, kao i promatranje sa sudjelovanjem, odnosno trajnije boravljenje sa sugovornicama osiguralo detaljniji prikaz položaja žena u ruralnim područjima. U tom bi slučaju dodatnu pažnju valjalo posvetiti odabiru same intervjuiustice, budući da dob i urbano porijeklo obilježeno specifičnim načinom govora i razumijevanja konteksta života žena, može utjecati na proces istraživanja i uspostavu povjerljivog i sadržajnog istraživačkog odnosa.

ANALITIČKI POSTUPCI

Budući da je namjera istraživanja bila opisati konkretan položaj žena u ruralnim područjima, u pristupu podacima okvirno su slijeđene tri razine analize podataka koje obuhvaćaju deskriptivno, tematsko i analitičko kodiranje (prema Richards, 2009). Nakon početnog prepoznavanja i opisa, teme koje se pojavljuju u intervjuiima grupirane su i analizirane prema normativnom i teorijskom okviru istraživanja. Tematski prikaz podataka nalazi se u poglavlju 3. Rezultati istraživanja, dok se interpretativno sumiranje podataka može iščitati iz poglavlja 4. Zaključak.

SOCIODEMOGRAFSKA OBILJEŽJA SUGOVORNICA – SKUPNI PREGLED

Pregled podataka o sugovornicama dostupan je u prilogu 6.4. Popis sugovornica. Ovdje su obrađeni neki elementi njihovih sociodemografskih podataka potrebnih za transparentniju analizu i preglednije praćenje rezultata istraživanja.

Tablica 1. Dobna distribucija sugovornica

Dob	Broj sugovornica	Dobna dekada	Broj sugovornica
20 – 25	1	dvadesete	3
26 – 30	2		
31 – 35	1	tridesete	3
36 – 40	2		

41 – 45	2	četrdesete	5
46 – 50	3		
51 – 55	4	pedesete	4
UKUPNO	15		15

Tablica 2. Bračni status i broj djece

Broj djece	Nema djece	Jedno	Dvoje	Troje
Bračni status				
U braku (11 sugovornica)	-	2	5	4
Neudana (4 sugovornice, u dvadesetim i tridesetim godinama)	4	-	-	-

Tablica 3. Postignuti stupanj obrazovanja

Stupanj obrazovanja	Broj sugovornica
Osnovna škola	1
Srednja škola	11
Fakultet	3

Tablica 4. Povremeni osobni prihodi

Vrsta djelatnosti	Broj sugovornica
Prodaja poljoprivrednih proizvoda	9
Turizam (iznajmljivanje)	1
Honorarni poslovi	5

Tablica 5. Vlasništvo nekretnine u kojoj stanuju

Vlasništvo	Broj sugovornica
Ima vlasništvo (nasljeđivanjem)	1
Nema vlasništvo	14

	Od toga vlasnik: suprug: 9 svekar: 1 obitelj: 4
--	--

* * *

NAPOMENA:

Za cjeloviti popis metodološke literature korištene u konceptualizaciji i provođenju istraživanja vidi 5. Popis literature.

6.3. Protokol intervjua

- Možete li, molim Vas, na početku reći koliko imate godina?
- Oduvijek živite u ovom mjestu?
- Koji najviši stupanj obrazovanja imate?
- Radite li? Koliko ste dugo nezaposlena?
- Jeste li u braku? Imate li djece?
- Tko je vlasnik kuće u kojoj živite? Tko i kako donosi odluke oko raspodjele kućnog budžeta? Kako su poslovi u kući podijeljeni?
- Imate li u kući računalo? Zna li raditi na računalu?
- S obzirom da ste nezaposlena, možete li ocijeniti kakve su mogućnosti zaposlenja žena iz Vašeg mjesta?
- Prijavljujete li se na Hrvatski zavod za zapošljavanje? Jesu li Vas ikada zvali za posao sa Zavoda?
- Imate li neke osobne izvore prihoda (prodaja voća, povrća, prihodi od turizma,...)?
- Jeste li ikada imali ideju ili želju za pokretanjem vlastitog posla/biznisa?
- Kako biste ocijenili ponudu vrtića i skrbi za djecu u Vašem mjestu?
- Kako izgleda Vaš (radni) dan? Postoji li razlika između zimskog i ljetnog dana?
- Kako biste opisali položaj žena u Vašem mjestu?
- Jeste li aktivni u nekoj udruzi, umjetničkom društvu, stranci?

DODATNI PODACI:

- Ime i prezime sugovornice, pseudonim
- Mjesto i datum održavanja intervjua
- Bilješke intervjua

6.4. Popis sugovornica

Sugovornica	Dob	Mjesto stanovanja	Stupanj obrazovanja	Osobni prihodi	Stanovanje	Bračni status	Djeca	Računalo
S-1	pedesete	priobalno	srednja škola	prodaja vlastitih poljoprivrednih proizvoda	obiteljska kuća	udana	troje	posjeduje, ali ne koristi
S-2	četrdesete	otok	srednja škola	obiteljski turizam	obiteljska kuća	udana	dvoje	posjeduje i koristi
S-3	dvadesete	zaobalno	visoka stručna sprema	honorarni poslovi vezani uz struku	roditeljska kuća	neudana	nema	posjeduje i koristi
S-4	tridesete	zaobalno	srednja škola	socijalna naknada i prodaja vlastitih poljoprivrednih proizvoda	obiteljska kuća, višegeneracijska obitelj	udana	troje	posjeduje, rijetko koristi
S-5	pedesete	zaobalno	srednja škola	prodaja vlastitih poljoprivrednih i drugih proizvoda	obiteljska kuća	udana	dvoje	ne posjeduje
S-6	četrdesete	zaobalno	visoka stručna sprema	povremeni poslovi	obiteljska kuća	udana	jedno	posjeduje i koristi
S-7	pedesete	zaobalno	srednja škola	povremeni poslovi i prodaja vlastitih poljoprivrednih proizvoda	obiteljska kuća	udana	troje	posjeduje, ali ne koristi
S-8	tridesete	priobalno	srednja škola	sezonski poslovi i prodaja vlastitih poljoprivrednih proizvoda	roditeljska kuća	neudana	nema	posjeduje i koristi

S-9	dvadesete	priobalno	visoka stručna sprema	honorarni i sezonski poslovi u struci	roditeljska kuća, višegeneracijska obitelj	neudana	nema	posjeduje i koristi
S-10	pedesete	priobalno	srednja škola	prodaja vlastitih poljoprivrednih proizvoda	obiteljska kuća	udana	troje	posjeduje, rijetko koristi
S-11	pedesete	priobalno	srednja škola	honorarni poslovi	obiteljska kuća	udana	dvoje	posjeduje, rijetko koristi
S-12	četrdesete	otok	srednja škola	prodaja vlastitih poljoprivrednih proizvoda	obiteljska kuća, višegeneracijska obitelj	udana	jedno	posjeduje, rijetko koristi
S-13	dvadesete	otok	srednja škola	honorarni poslovi	roditeljska kuća	neudana	nema	posjeduje i koristi
S-14	tridesete	otok	srednja škola	prodaja vlastitih poljoprivrednih proizvoda	obiteljska kuća	udana	dvoje	posjeduje, rijetko koristi
S-15	pedesete	otok	osnovna škola	obiteljska mirovina, honorarni poslovi, prodaja vlastitih poljoprivrednih proizvoda	vlasnica, višegeneracijska obitelj	udana	dvoje	posjeduje, ali ne koristi

* * *

NAPOMENA

Sugovornice su formalno nezaposlene, pa svoju radnu aktivnost ne vide kao zaposlenje ili vlastiti prihod. Međutim, u ovaj je pregled uvrštena kategorija osobnih prihoda kako bi se upravo naglasila ta razlika.

6.5. Izjava suglasnosti o sudjelovanju u istraživanju

* * *

Suglasnost za sudjelovanje u istraživanju „Žene u ruralnim područjima Dalmacije“
u provedbi udruge *Domine*

Sugovornica: _____

Istraživačica: _____

1. Pristajem sudjelovati u istraživanju. Obaviještena sam o pojedinostima istraživanja i o njima posjedujem odgovarajuće informacije.
2. Ovlašćujem istraživačicu da koristi podatke koji su dobiveni putem intervjua.
3. Potvrđujem da:
 - a) Razumijem da je moje sudjelovanje dobrovoljno i da se mogu povući u bilo kom trenutku bez navođenja razloga i bez ikakvih posljedica.
 - b) Podaci intervjua biti će korišteni isključivo u svrhu ovog istraživanja. Zajamčena mi je povjerljivost podataka.
 - c) Obaviještena sam da će intervjua biti sniman diktafonom i transkribiran.
 - d) Razumijem da nijedan dio razgovora koji će biti korišten za publikacije neće sadržavati podatke koji bi mogli ukazivati na moj identitet.
 - e) Razumijem da će podaci iz intervjua (transkripti i audio snimke) biti sigurno pohranjeni na primjeren način.

Potpis: _____ Potpis: _____
(Sugovornica) (Istraživačica)

Mjesto i datum: _____

6.6. Osvrt intervjuistice. Vlastita pozicija u procesu intervjuiranja

Uspostavljanje povjerenja neizostavni je i trajni dio procesa intervjuiranja. No, iako sam uspostavila određeno povjerenje sa sugovornicama, ipak sam primijetila malu dozu nepovjerenja s obzirom na moju dob, ali i spram nekih postavljenih pitanja. Naime, sve su sugovornice očekivale stariju intervjuisticu, što može upućivati na određeni paternalistički stav unutar postojećeg društvenog sustava sastavljenog od različitih identiteta (Denzin, 2005: 710). Tako je s mlađim sugovornicama interakcija bila olakšana s obzirom na slično životno iskustvo.

Bez obzira na navedene zadržke, tijekom intervjuja sam bila prijateljski i nepristrano raspoložena prema svim sugovornicama, sa znanjem da u intervjuima može postojati određeni hijerarhijski odnos u kojima sugovornik/ca može biti u podređenom položaju. No, primjenjujući feminističke principe, sugovornice se nije tretiralo kao objekt već kao individu i subjekt istraživanja. Premda intervjuiranje može imati elemente muške paradigme koja naglašava muške osobine *uzimanja* podataka od sugovornika/ca, a isključuje senzitivnost i emocionalnost koje su kulturno smatrane ženskim (Oakley prema Denzin, 2005: 711-712), dopustila sam u određenoj mjeri bliži odnos sa sugovornicama. Bez inzistiranja i nametanja prisnosti i uz poštovanje razine koju su sugovornice same uspostavile, prilagodila sam im se, što je ponekad dovelo do intimnijih ispovijedi i skretanja s teme.

S obzirom da provođenje intervjuja ima dvosmjernu interakciju, za mene kao (mladu) istraživačicu, feministkinju i (mladu) ženu ovaj proces predstavlja bogato iskustvo. Snažan dojam ostavio je patrijarhalni sustav vrijednosti koji prelijeva svoje gotovo identične obrasce kod svih sugovornica, zatim paternalistički odnos starijih spram mlađih, te određeno „opravdavanje“ sugovornica iz ruralnih mjesta Splitsko-dalmatinske županije tj. pokušaj da se prikažu sposobne jednako kao i one žene u gradu. Smatram da je na to utjecalo i moje urbano podrijetlo.

Sugovornice su tijekom razgovora u više navrata upotrijebile izraz „vi u gradu“, čime su implicirale na drugačija životna iskustva s obzirom na geografsko mjesto življenja. Primijetila sam da su starije sugovornice imale i određene nedoumice kako mi se obraćati; s „vi“ ili „ti“,

što ukazuje na njihovo poštivanje, ali i moguću podčinjenost spram pozicije i razine obrazovanja, ali s druge strane i određenu generacijsku razliku kada koriste sintagmu „ti“.

U nekim sam situacijama ipak doživjela određeno etnografsko razumijevanje i hermeneutički krug u kojemu se „učenjem o drugima, učimo o sebi“ (Denzin, 2005: 713-714) s obzirom na iskustvo mlađih žena, premda sam primijetila i ograničenost svog položaja i korištene metode polustrukturiranog intervjua. Tijekom intervjua sugovornice nisu odbile odgovoriti ni na jedno pitanje, iako su neka pitanja izazvala malu zadržku u odgovorima, kao i traženje potvrde da razumijem kontekstualnu prirodu specifičnih (obiteljskih i društvenih) odnosa položaja žene. Smatram da to ukazuje da (neke) sugovornice nisu svjesne patrijarhalnih obrazaca odgoja i društvenog položaja žene, koje nevoljko prihvaćaju kao jedine moguće. Upravo zato smatram da u analizi i razumijevanju iskaza sugovornica treba voditi računa da prikazivanje sugovornica možda u potpunosti ne odgovara njihovom viđenju njih samih.

Blanka Čop

7. SAŽETAK

Problematika života općenito te položaj žena u ruralnim područjima izazivaju sve veći interes kako u lokalnim i nacionalnim razvojnim strategijama, tako i u međunarodnim dokumentima. Međutim, ti su dokumenti često generički u neprepoznavanju specifičnosti različitih pozicija žena. Stoga ovo istraživanje o ruralnim ženama Dalmacije ima specifičan fokus na nezaposlene radno sposobne žene otočkog (Brač, Hvar, Vis), priobalnog (Podstrana, Brela, Dugi Rat, Okrug Gornji i Mimice) i zaobalnog (Gata, Zadvarje, Brnaze, Lećevice i Trilj) područja Splitsko-dalmatinske županije. U svakom je od tih područja metodom snježne grude pronađeno po pet nezaposlenih radno sposobnih žena različitih po dobi, radnoj sposobnosti, radnom statusu i mjestu boravka. Razlog maksimalne varijacije u uzorkovanju nalazi se u namjeri dobivanja što šireg uvida u iskustvo žena u ruralnim područjima istraživanog dijela Dalmacije.

Podaci su analizirani kroz četiri glavne cjeline. Razmatranjem osobne biografije razvidnim postaje da je model odabira mjesta stanovanja izrazito patrilokalan. Suradni su odnosi donekle prisutni između bračnih partnera oko raspodjele kućnog budžeta, dok je vlasništvo nad nekretninama gotovo isključivo muško. U sljedećoj analitičkoj cjelini koja se bavi radnom svakodnevicom, utvrđeno je da sugovornice imaju radno intenzivnu svakodnevnicu, jer se osim obavljanja kućanskih poslova, bave dodatnim, honorarnim ili sezonskim poslovima. Mnoge prodaju vlastito voće i povrće, no te prihode ne vide kao vlastiti, nego obiteljski dobitak. Također se ne smatraju zaposlenima ili sitnim poduzetnicama, jer jedino plaćeno zaposlenje kod drugog poslodavca vide kao oblik prave zaposlenosti.

Treća analitička cjelina obrađuje kvalitetu socijalnih servisa i socijalnu uključenost. Glavni nedostaci života u istraživanim područjima su manjak vrtića, zdravstvene skrbi i skrbi o starijim osobama, rijedak javni promet i povezanost s većim centrima. Ne može se tvrditi da sugovornice imaju iskustvo socijalne isključenosti, no kada i jesu angažirane u aktivnostima izvan kuće, radi se o događajima koji su zapravo njen nastavak (npr. ručni rad u folklornim društvima, kuhanje za lokalne proslave). Analizom zaključne cjeline može se reći da sugovornice vide promjene u položaju žena u svojim mjestima, no on je i dalje određen tradicionalnim rodnim ulogama i podjelom rada. Glavni nalaz istraživanja sadržan je u saznanju da u istraživanju ruralnih žena valja modificirati definiciju ruralnosti, koja u ovdje istraživanim područjima ne znači izoliranost i isključenost, ali i definiciju rada i radne

aktivnosti, budući da sve sugovornice sudjeluju u raznim radnim djelatnostima, ali je kao takvu ne prepoznaju.

SUMMARY

The problem issues of living in general and the position of women in rural areas more and more become a topic of interest in local and national development strategies, as well as in international documents. However, these documents are often generic because the specificities of different positions of women are not recognized in them. Therefore, this research on rural women in Dalmatia specifically focuses on unemployed work-capable women in island (Islands of Brač, Hvar, Vis), coastal (Podstrana, Brela, Dugi Rat, Okrug Gornji and Mimice) and hinterland (Gata, Zadvarje, Brnaze, Lećeveca and Trilj) areas of Split-Dalmatia County. In each of these areas, by using snowball method, five unemployed work-capable women of different ages, work capability, work status and place of residence were found. The reason for maximal variation in sampling lies in the intention of getting the widest possible insight in experience of women in rural areas in the investigated part of Dalmatia.

Data were analysed through four main units. By considering personal biography it becomes obvious that the model for choosing place of residence is extremely patrilocal. Collaborative relations between marital partners are partially present in matters related to distribution of the house budget, while ownership of real properties is almost exclusively under control of men. In the following analytical unit dealing with working day matters, it was established that our interviewees have work intensive days because, apart from housework, they are engaged in additional, part-time or seasonal work. Many of them sell their own fruits and vegetables, however, they do not see income coming from it as belonging to them, but to the family. Also, they do not see themselves as employed or as small entrepreneurs, because they only regard as true employment being in the state of paid employment for another employer.

The third analytical unit processes quality of social services and social inclusion. Lack of kindergardens, health and social care for older persons, public transport and connections with the larger centres are the main drawbacks of living in the investigated areas. It cannot be said that the interviewees have the experience of social exclusion, but when they are engaged in activities outside of their homes, it is really a continuation of these types of activities (for example, handicraft in folklore societies, preparing food for local festivities). It could be said that the analysis of the conclusive unit shows that the interviewees see changes in the position of women in their environments, however this position is still determined by traditional gender stereotypes and division of work. The main result of the research of women in rural

areas is that the definition of rurality needs to be modified because the rurality in the investigated areas does not relate only to exclusion and isolation, but defines work and work activity since all the interviewees take participation in different work activities, but do not recognize them as such.

Bilješka o autoricama

Valerija Barada (Split, 1975.) asistentica je na Odjelu za sociologiju Sveučilišta u Zadru. Kao feministička sociologinja bavi se istraživanjem položaja žena u društvu te promjenama rada i profesijâ. Voditeljica je podružnice Hrvatskog sociološkog društva u Zadru, a članica Europskog sociološkog udruženja i Međunarodnog sociološkog udruženja. Izlagala je na više domaćih i međunarodnih skupova, pohađala nekoliko ljetnih škola i seminara te provela gostujući semestar na Sveučilištu u Grazu (Austrija). U domaćim sociološkim časopisima samostalno je objavila više tekstova, a suautorica je nekoliko istraživačkih studija i priručnika. Članica je i podržavateljica ženskih nevladinih udruga s kojima kontinuirano surađuje na istraživačkim projektima i programima obrazovanja za rodnu jednakost.

bibliografija dostupna na: <http://bib.irb.hr/lista-radova?autor=271014>

e-mail: valerija.barada@unizd.hr

Blanka Čop (Split, 1983.) akademski naziv prvostupnice sociologije stekla je 2009. godine na Filozofskom fakultetu u Splitu s temom završnog rada *Reprezentacija žena u splitskim kulturnim institucijama* (mentorica: prof. dr. sc. Anči Leburčić). Trenutačno je apsolventica diplomskog studija jednopredmetne sociologije istraživačkog usmjerenja na istom fakultetu. Tijekom preddiplomskog studija surađivala je kao anketarka i intervjuistica u sljedećim sociološkim istraživanjima: *Jezična stvarnost medija: rezultati sociološkog istraživanja* (2010.), *Društveno ponašanje mladih* (2007/2008), *Socijalne potrebe splitskih obitelji* (2009.) i *Žene: društvene uloge i statusi – socio-pravno istraživanje* (2009.). Završila je edukacijske programe iz područja ljudskih i ženskih prava te civilnog društva. Aktivistica je i članica udruge Domine. Suorganizatorica je Festivala umjetničkog stvaralaštva žena *Feminae Extravaganza* (2009.) i voditeljica kampanje *V-day – Dok nasilje ne prestane* (2011.).

e-mail: blankacop@gmail.com

Mirjana Kučer (Knin, 1966.) zaposlena je u feminističkoj organizaciji *Domine* kao izvršna koordinatorica. Završila je Pravni fakultet Sveučilišta u Splitu. Trenutačno je na poslijediplomskom studiju Pomorsko pravo i međunarodno pravo mora istog fakulteta. Dugogodišnja je feministička aktivistica i članica udruge *Domine* od samih njenih početaka. Završila je brojne edukacijske programe iz područja zaštite ženskih ljudskih prava, razvoja civilnog društva, upravljanja udrugama i projektnim ciklusom. Suautorica je istraživanja od kojih su neka objavljena u knjigama *Žene: društvene uloge i statusi* (2009.) i *Rodno osjetljiva politika – politika za promjene* (2009.), te više publikacija o pravima žena i rodnoj ravnopravnosti. Voditeljica je istraživanja i suautorica izložbe *Žene Splita i Dalmacije – ženski vremeplov*. Jedna je od koordinatorica Ženske mreže Hrvatske i predstavnica Hrvatske u Europskoj feminističkoj inicijativi za drugačiju Europu te članica Foruma civilnog društva u Splitsko-dalmatinskoj županiji.

e-mail: mirjana.kucer@st.t-com.hr

CIP - Katalogizacija u publikaciji
S V E U Č I L I Š N A K N J I Ž N I C A
U S P L I T U

UDK 331.5-055.2(497.5-3 Dalmacija)
316.66-055.2(497.5-3 Dalmacija)

BARADA, Valerija

Žene u ruralnim područjima Dalmacije :
nevidljivo polje svijeta rada? :
(izvještaj istraživanja) / Valerija
Barada, Blanka Čop, Mirjana Kučer. - Split
: Domine, 2012.

Bibliografija.

ISBN 978-953-56100-2-1

1. Čop, Blanka 2. Kučer, Mirjana
I. Žene -- Društveni status -- Dalmacija
II. Tržište rada - Žene

140502038

Ova publikacija izrađena je uz pomoć Europske Unije. Sadržaj ove publikacije isključiva je odgovornost udruge *Domine* i ni na koji način se ne može smatrati da odražava gledišta Europske Unije.